

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 11, Sayı 31, Kasım 2024 / Volume 11, Issue 31, November 2024

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article **Atıf/Citation:** Gölen, Zafer. "Burdurlu Çilzâde Mustafa Ağa Geliş/Received: 16.09.2024 **Atıf/Citation:** Gölen, Zafer. "Burdurlu Çilzâde Mustafa Ağa (1801-1857)". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 11/31 (2024): 751-773.
Kabul/Accepted: 06.11.2024
DOI: 10.17822/omad.1551055

Zafer GÖLEN

(Prof. Dr.), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye, zgolen@mehmetakif.edu.tr, 0000-0003-3162-6076

Burdurlu Çilzâde Mustafa Ağa (1801-1857)

Cilzade Mustafa Aga from Burdur (1801-1857)

Öz: Bu çalışmanın amacı Tanzimat sonrasındaki yenileşme çağında, taşradaki güç odakları ile yöneticiler arasındaki ilişkiyi Burdurlu Çilzâde Mustafa Ağa'nın hayat hikâyesinden yola çıkarak incelemektir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda tüm enerjisini yeniliklere harcamıştır. Ülke her alanda çok ciddi bir dönüşüm yaşamıştır. Ancak bu dönüşümün taşrada ne kadar kabul gördüğü önemli bir tartışma konusudur. Kadimden gelen gelenekleri ya da insan davranışlarını değiştirmek o kadar da kolay olmamıştır. Art arda değişen idari, askerî ve mali değişime rağmen şehirlerdeki güç odakları değişmemiştir. Güçlü bir isim olan Mustafa Ağa da taşradaki her güç sahibi kişi gibi Burdur'a atanan resmî görevliler ile çatışmaktan çekinmemiştir. Onun biyografisi XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'ndeki yerel güçlerin kamu idaresine müdahale ve yönlendirmesine güzel bir örnek teşkil etmiştir. Tabii her güç sahibi yerel otorite gibi o da gücünü kişisel servetini artırmak için kullanmaktan çekinmemiştir. Çalışma tamamen birinci kaynaklara dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi, Burdur Şeriye Sicilleri ve salnamelerde yer alan bilgiler detaylı olarak tahlil edilmiş; belgenin tarihi, belgelerde kullanılan dil, kayıtlardaki isim ve mühürlere bakılarak belgeleri üretenlerin kimlikleri gibi açık olmayan ancak çok önemli ipuçları sunan hususlar dikkatle incelenmiş ve bu tür çalışmalarda nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiğine dair dolaylı bir örnek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Burdur, Burdur Muhassıllığı, Çilzâde Mustafa, Osmanlı Taşrası, mikro tarih

Abstract: The purpose of this study is to examine the relationship between power centers in the provinces and administrators during the period of modernization following the Tanzimat reforms, through the life story of Cilzade Mustafa Aga from Burdur. As is well known, the Ottoman Empire in the 19th century devoted all its energy to innovations. The country underwent a profound transformation in all areas. However, the extent to which this transformation was accepted in the provinces remains a significant subject of debate. It was not so easy to change longstanding traditions or human behavior. Despite consecutive administrative, military, and financial reforms, the power centers in the cities remained unchanged. Mustafa Aga, being a powerful figure like many other influential individuals in the provinces, did not shy away from confronting the official administrators appointed to Burdur. His biography serves as a prime example of how local powers in the 19th century Ottoman Empire interfered with and influenced public administration. Naturally, like every local authority with power, he did not hesitate to use his influence to increase his personal wealth. This study is entirely based on primary sources. In this context, detailed analyses were conducted using information from the State Archives, the Ottoman Archives of the Prime Ministry, the Burdur Seriyeh Records, and salnames (yearbooks). Particular attention was paid to aspects that provide important yet not immediately clear clues, such as the date of the documents, the language used in the records, the names and seals in the documents, and the identities of the individuals who produced them. Through this, an indirect example is presented regarding the methodology that should be followed in such studies.

Key Words: Burdur, The Muhassillik of Burdur, Cilzade Mustafa, Ottoman Countryside, microhistory

Extended Abstract

In the 19th century, especially after the Tanzimat period, the successive reforms made during the country's restructuring inevitably put everyone affected by them in a difficult position. For instance, in Burdur, the Terkemis Hass was first established in 1832, and soon after, in 1840, the *muhassıllık* (tax collectors) were established. Two years later, *kaza* (district) directorates were introduced. The constantly changing titles and administrators clashed with

long-standing unwritten but deeply rooted traditions that had existed for hundreds of years. In fact, Istanbul did not have any intention of changing society. Istanbul's two main goals were probably to collect more taxes, improve the financial situation, and modernize the army. But had the means of production changed? No. Had the social mindset changed? No. So, how would the desired transformation be achieved? This is where local powers come into play. While some local powers, like Ali Rızvanbegović from Herzegovina, opposed the state and the reforms because their interests were threatened, families like the Cilzades chose to support the reforms, align with the state, and seize opportunities to rise and enrich themselves. In Burdur, the opposition was represented by the Celikpaşazade family, while the reforms were championed by the Cilzades. After the Celikpaşazade rebellion in 1841 and their exile to various provinces, the Cilzades became the unrivaled political force in Burdur.

The Ottoman state, failing to achieve the desired efficiency with the *muhassılık* system, introduced *kaza* directorates in 1842 to collect taxes more effectively. With the establishment of these *kaza* directorates, Cilzade Mehmed Ağa was appointed as the first director of the district. Unfortunately, he passed away in office within a year. After Mehmed Ağa's death, his brother Mustafa Ağa became a candidate for the position and was appointed as the director. Once in office, Mustafa made every effort to maintain close ties with Istanbul. On the one hand, he meticulously fulfilled every state order; on the other, he did everything he could to make himself known to the authorities in Istanbul. In line with the people's wishes, his goal was to separate Burdur from the Hamid (Isparta) Sanjak it belonged to, make it an independent *muhassılık*, and become its district governor. He worked for years towards this goal, actively taking part in the process, organizing and financing delegations to send to Istanbul, and even promising that all expenses incurred by establishing the Burdur *Muhassılık* would be covered by the people of the district. The central government did not turn down Burdurians' demands and approved Burdur's elevation to an independent *muhassılık* status. Mustafa Ağa expected to be appointed as the first district governor of the *muhassılık*, but this did not happen, and on June 27, 1850, Kapıcıbaşı Ahmed Nuri Bey was appointed instead. Although Mustafa Ağa initially protested this decision, he eventually accepted it and joined Nuri Bey's team, continuing to work for Burdur.

The Burdur *Muhassılık* was organized to roughly encompass the current provincial boundaries, including Burdur center, Golhisar, Tefenni, Kemer, Irlama Yavice (Yesilova region), and Golhisar districts. Only the Aglasun and Bucak districts were not included in the *muhassılık*'s borders. In this sense, Mustafa Ağa can be considered not only the founder of the Burdur *Muhassılık* but also the founding father of the present-day Burdur province.

Like every powerful figure in the provinces, Mustafa did not shy away from clashing with the officials appointed to the Burdur *Muhassılık*, which he had worked so hard to establish. Until his death, he was involved in power struggles. In this way, he exemplifies the local power's intervention and influence in public administration in the 19th-century Ottoman Empire. Mustafa ruled over Burdur's fate for 14 years, from 1843 to 1857. He had no issues with *muhassıl* Ahmed, who showed him respect or shared power with him, but he had serious conflicts with governors like Raif and Izzet, who were strong and eager to enforce the law. Mustafa won these power struggles thanks to the respect he garnered from the people and his financial power. Was he an *ayan* (notable)? Definitely not. For one, his power stemmed as much from his wealth as from the state's support for his family. Unlike the *ayan*, he lacked armed forces beyond the guards and servants on his estate. The fact that he and his family barely escaped with their lives during the 1841 events proves that they lacked military power. His estate's inventory also shows that he did not have the financial capacity to maintain a force strong enough to challenge the state or local bureaucrats. He can be defined as a wealthy individual who turned his wealth into bureaucratic power. However, when that power waned, public authority easily manipulated him. An example is when Governor Izzet removed him from the district council and replaced him with the wealthier Sadenzade Hacı İsmail Ağa. After

Izzet, Mustafa attempted to remove Ismail Ağa from his council position but was unsuccessful. Mustafa's actions provide detailed insights into the relationships between local powers and public administrators in the provinces. However, to fully uncover these relationships, the State Archives' Ottoman Archives alone are insufficient. In addition to archive records, *Şer'iyye Sicilleri* (Sharia Court Records) must also be utilized. The article below shows that most of the illuminating and critical documents regarding Mustafa's life were obtained from *Şer'iyye Sicilleri*.

Giriş

Burdur XVIII. yüzyıl sonunda 8 Ağustos 1798 tarihinde Hamid sancağına bağlı bir nahiye idi.¹ 16 Nisan 1826'da şehre gelen Arundell, Burdur'da 150 Rum, 30 Ermeni ve 4.000 Müslüman hanesi olduğunu ifade eder. Şehri, "(...) güzel bahçeler, zengin bağlar, zarif minareler ve çok büyük ve kalabalık bir kasaba görünce hoş bir şekilde şaşırıldı. Kasabanın ötesinde, güzel bir mavi renge sahip olan göl uzanıyordu." şeklinde tanımlar. Şehirde gözüne çarpan en önemli husus kalabalık ve uygun ticaret yapılan pazardır. Halk genel olarak zengin görünmektedir.² 1830'da Hamid sancağına bağlı bir kazadır.³ 1831 nüfus sayımına göre Burdur şehir merkezinde 8.505'i Müslüman, 683'ü gayrimüslim olmak üzere 9.188 kişi yaşamaktadır.⁴

1832'de kayıtlarda "*Terkemiş Hassı kazalarından nefs-i kasaba-i Burdur*" ibaresi geçmeye başlar.⁵ Terkemiş ya da Türkemiş Hassı; "*T(e)ürkemiş Hassı utlâk olunan Burdur ve Karaağaç-ı Gölhisar, Gölhisar-ı Hamid ve Siroz maa Tefenni ve Kemer-i Hamid ve İrle maa Yavice kazaları*"ndan oluşmaktaydı.⁶ Tanzimat'ın ilanının ardından Türkemiş Hassı 1840'ta muhassıllığa çevrilmiştir. Muhassıllık *Burdur, Gölhisar, Karaağaç kazalarından* oluşmuştur. İlk muhassıl Behçet Mehmed İstanbul'a gönderdiği 2 Nisan 1840 tarihli arz tezkiresinde görevi başladığından ve topladığı vergileri de gönderdiğinden bahsetmektedir.⁷ Muhassıllık döneminde özellikle Çilzâde Mehmet Bey⁸ Muhassıl Behçet Bey üzerinde etki sahibi bir kimlik olarak dikkat çekmektedir.

1. Ailesi

1.1. Ailenin Kökeni

Mustafa Ağa / Efendi, Çilzâde ailesine mensuptur. Çilzâdeler Tefenni'nin Manca köyü halkından olup ailenin kurucusu Çilzâde Ömer Ağa'dır. Babasının adı Mehmed Ağa'dır.⁹ Ömer Ağa geleneğe uyarak büyük oğluna babasının adını koymuştur. Onun adına ilk olarak 1888 tarihli bir kayıta rastlanır. Bu tarihte Ömer Ağa ve ağabeyi Ali Ağa, Üçdibek Mahallesi sakinlerinden Çelik Elhac Mehmedpaşazâde Esseyid Ahmed Paşa'yla ilgili para meselesini içeren bir mahzarı imzaladıkları için Çelikpaşazâde ailesi ile problem yaşamışlardır. Abisi hacca gitmemişken onun hacca gittiği anlaşılmaktadır. Çünkü ondan Hacı Ömer Ağa olarak

¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III)*, Dosya No.: 296, Gömlek No.: 17256, Tarih: 25 Safer 1213 (8 Ağustos 1798).

² Francis V. J. Arundell, *A Visit To The Seven Churches of Asia; With An Excursion Into Pisidia, Containing Remarks On The Geography And Antiquities Of Those Countries, A Map Of The Author's Routes, And Numerous Inscriptions*, (London: John Rodwell, 1828), 147-148.

³ BOA., *Cevdet Askeriye (C.AS.)*, Dosya No.: 637, Gömlek No.: 26840, Tarih: 05 Şaban 1247 (9 Ocak 1832).

⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, (Ankara: TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997), 124-125, 206.

⁵ BOA., *Bab-ı Defteri Ceride Odası Defterleri (D. CRD.d.)*, Defter No.: 40699, s.4, Tarih: 30 Zilhicce 1248 (20 Mayıs 1833).

⁶ BOA, *Nüfus Defterleri (NFS.d.)*, No.: 3248, varak 1b, 15 Şaban 1249 (28 Aralık 1833).

⁷ BOA., *Cevdet Saray (C. SM.)*, Dosya No.: 30, Gömlek No.: 1510, Tarih: 29 Muharrem 1256(2 Nisan 1840).

⁸ Mehmed Ağa 1786 doğumludur. 45 yaşında uzun boylu ve kır sakallı biri olarak tarif edilmiştir. Aşağı ya da diğer adıyla Derslik Mahallesi'nde ikâmet etmektedir. BOA, *NFS.d.*, 3240, s.102; *NFS.d.*, 3248, varak 64a.

⁹ *Millî Kütüphane Başkanlığı Şer'iyye Sicilleri Defterleri, Burdur Şer'iyye Sicili (BŞS.)*, Defter No.: 213, Sayfa: 79, Hüküm:2, Tarih: 15 Şevval 1273 (8 Haziran 1857).

bahsedilmektedir.¹⁰ İki aile arasındaki bu sıkıntı belli ki ilerleyen yıllarda büyümüş ve 1841 Burdur isyanının sebeplerinden birini oluşturmuştur. 19 Ekim 1815’de Ömer Ağa mahkemede *şuhudü’l-hâl*¹¹ olarak görev yapmıştır.¹² Üstlendiği görev onun şehirdeki itibarının arttığını göstermektedir. 1816’da ise Ömer Ağa bu kez Tekelioğlu muhallefâtından Burdur merkezde yer alan bir hanı ve içindeki dükkânları 17.500 kuruşa ortakları Abdullah Ağa, Bulgurzâde Elhac Mehmed Ağa, Senirkentli Çukadarzâde İbrahim Ağa ile birlikte satın almıştır.¹³ Ucuza alınan bu malların aile servetine katkı sağladığı açıktır.

Ömer Ağa 1818’de ölmüştür. O öldüğünde İstanbul’a, çok zengin olduğuna dair bir ihbar gitmiştir. Bunun üzerine Ağa’nın tüm malı devlet tarafından müsadere edilmiştir. Burdur’a gönderilen ferman o kadar ayrıntılı ve serttir ki çocuklarına mirasından herhangi bir malın kalması imkânsızdır.¹⁴ Yapılan mal sayımı sonucu Ağa’nın 87.932 kuruşluk mal varlığı ve 21.400 kuruş borcu tespit edilmiştir. Ağa öldüğünde ikisi yetişkin erkek, ikisi küçük kız çocuğu olmak üzere dört çocuğu vardır. Eşi de hamile durumdadır. Ağa’nın erkek çocukları (Mehmed ve Mustafa) İstanbul’a bir dilekçe göndermişler, babalarının malvarlığının tamamına el konulması durumunda kendilerinin sefil olacağını ifade ederek babalarının mirasının kendilerine bırakılmasını istemişlerdir. Talepleri uygun bulunmuş, Ağa’nın borçları ödendikten sonra 25.000 kuruşluk mal varlığının hazineye teslimi, geri kalanın ise aileye bırakılması için ayrı bir ferman çıkmıştır.¹⁵ Böylece vârislere 41.532 kuruş değerinde önemli bir miras kalmıştır.

1.2. Mustafa ve Ailesi Hakkında Bilgiler

Mustafa Ağa / Efendi 1801 doğumludur. Babası Çilzâde Ömer Ağa’dır. 30 yaşındayken orta boylu ve kara sakallı biri olarak tarif edilmiştir. Burdur’da *Aşağı* ya da diğer adıyla *Derslik Mahallesi*’nde ikamet etmektedir.¹⁶ *Hâcegân-ı Divân-ı Hümayûn* rütbesine sahiptir.¹⁷ Refiye ve Şerife adlı iki eşi vardır. Her iki eşinin babalarının adı da Mehmed’dir. Kayınpederlerinden biri olan Hacı Hasanzâde Hacı Mehmed Ağa zengin ve Burdur’da nüfuzlu biridir.¹⁸ İlk çocuğu Refiye’den doğma Ahmed’dir. Şerife’den doğma Mehmed İzzet ve Ebubekir adlı iki oğlu, bir de Emine adlı bir kızı olmak üzere dört çocuğu vardır. Öldüğünde Ahmed yetişkin, Mehmed İzzet, Ebubekir ve Emine çocuktular.¹⁹

2. Siyasi Hayatı

2.1. Kaza Müdürlüğü

Mustafa Ağa’ya siyasi kariyerinin yolunu açan kişi ağabeyi Mehmed Ağa’dır. Mehmed Ağa’ya 24 Kasım 1837’de *Kapıcıbaşılık* rütbesi verilmiş, böylece şehrin hatırı sayılır kişilerinden biri hâline gelmiştir.²⁰ 1840’ta muhassıllıklar kurulunca, Ağa muhassıllık meclis azası olarak 400 kuruş maaşla şehir yönetiminde aktif görev almıştır.²¹ O, muhassıl Behçet Mehmed Efendi’ye destek vererek Burdur’da Tanzimat’ın uygulanması için çalışmıştır. Ancak Tanzimat’la birlikte yeni konulan vergilerin dağıtım sırasında 24 Ocak 1841 Cuma günü elebaşları Çelikpaşazâde Hacı Mahmud Bey, biraderi Hacı Çelikpaşazâde Ahmed Bey, Raşid

¹⁰ BŞS., Defter No.: 198, Sayfa: 45, Hüküm:1, Tarih: Evâst-ı Rebiyülahir 1202 (24 Ocak 1788).

¹¹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Hülya Taş, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühüdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?” *Bilgi* 44 (2014):29-34.

¹² BŞS., Defter No.: 201, Sayfa: 14, Hüküm:1, Tarih: 15 Zilkade 1230 (19 Ekim 1815).

¹³ BŞS., Defter No.: 201, Sayfa: 25, Hüküm:2, Tarih: 13 Cemaziyelahir 1231 (11 Mayıs 1816).

¹⁴ “...Burdur sükkânından Çiloğlu Hacı Ömer nâm kimesne bu esnâda vefât idüb ashâb-ı servet ve yesârdan olduğu ihbâr ve tahkik olunmaktan nâşi bi’l-cümle muhallefâtının cânib-i miriçün zabt ve tahrîri husûsuna irâde-i aliyyem ta’alluk itmeğle...”. BŞS., Defter No.: 202, Sayfa: 25, Hüküm: 1, Tarih: 17 Ramazan 1233 (21 Temmuz 1818).

¹⁵ BŞS., Defter No.: 202, Sayfa: 26, Hüküm: 1, Tarih: 9 Zilkade 1233 (10 Eylül 1818).

¹⁶ BOA, *NFS.d.*, 3240, s.102; *NFS.d.*, 3248, varak 64a.

¹⁷ BŞS., Defter No.: 211, Sayfa: 4, Hüküm: 1, Tarih: 11 Muharrem 1262 (9 Ocak 1846).

¹⁸ BOA., *MVL.*, Dosya No.: 179, Gömlek No.: 58, Tarih: 15 Rebiyülahir 1273 (13 Aralık 1856).

¹⁹ BŞS., Defter No.: 213, 122, Hüküm:1, Tarih: 11 Safer 1274 (1 Ekim 1857).

²⁰ BOA., *Hatt-ı Hümayun (HAT.)*, Dosya No.: 1342, Gömlek No.: 52436, 25 Şaban 1253 (24 Kasım 1837).

²¹ BOA., *Maliye Masarifat Defterleri (ML.MSF.d.)*, Defter No.: 3091-4, 20 Zilhicce 1257 (2 Şubat 1842).

Bey, Hüseyin Bey, Emir Hacıoğlu Ahmed Ağa ve Kethudaoğlu Abdurrahman Efendi olan bir ayaklanma meydana gelmiştir.²² İsyanın halk ve Çelikpaşazâdeler için farklı hedefleri vardır. Halk Tanzimat'ın getirdiği vergilere karşı çıkarken, XVIII. yüzyıldan beri Burdur idaresine yön veren Çelikpaşazâdelerin hedefi ise Çilzâde ailesini yok etmek ve yeniden kaza idaresinde etkin olmaktır. Nitekim isyan sırasında Çilzâde ailesinin tüm mensupları hedef alınmışsa da aile kayıp vermeden isyanı atlatmayı başarmıştır. İsyanı *Fetaret (Fetret)* adlı manzum eseriyle anlatan Aşık Vecaî, Çiloğlu Mehmed'in isyandaki durumunu şu mısralarla anlatmıştır.²³

Çiloğlu korkmadı olmadı bir hoş
Merdaneler içinde anı seyrettim.

....

Ağayı damdan dama kaçırdılar
Üç beş damı bir dizginde aşırıdılar
Aryanlar tebdillerin şaşılar
Maharet cihanda anı seyrettim.

O sırada ülkenin birçok yerinde patlak veren Tanzimat karşıtı isyanlara bir de Burdur'un eklenmesi, şehrin geleceği için hiç de iyi olmamıştır. İstanbul Burdur'daki olayları ancak asker göndererek kontrol altına almıştır. Bu yüzden merkez Burdur'u cezalandırmış, 1842'de Burdur Muhassılığın lağvedilerek muhassıllığa bağlı kazalar Isparta sancağına bağlanmıştır.²⁴ İsyanın liderleri Çelikpaşazâde ailesine mensup birçok kişi ve yandaşları başka şehirlere sürgüne gönderilmiştir.²⁵ Böylece Çelikpaşazâdeler Burdur siyasetinden tamamen çekilmiş, Çilzâdelerin yükselişi başlamıştır.²⁶ Aynı zamanda Osmanlı yöneticilerinin muhasıllıkları lağvederek 14 Şubat 1842'de kaza müdürlüklerini kurması Çilzâdelerin işine yaramıştır. Çıkan yönetmeliğe göre, kaza müdürleri genellikle şehir eşrafı ve ileri gelenleri arasından seçilecekti. Seçim, kaza eşrafının kendi arasından birini aday olarak bağlı buldukları eyalet müşiri ya da valisine teklif etmesinden ibaretti.²⁷ Yönetmelik gereği Çilzâde Mehmed Ağa kaza müdürlüğüne adaylığını koymuş ve 9 Nisan 1842'de Burdur'un ilk kaza müdürü olarak atanmıştır.²⁸ Ancak Mehmed Ağa'nın kaza müdürlüğü uzun sürmemiştir. Ağa 57 yaşında iken Ekim 1843'te hayatını kaybetmiştir. Bu beklenmedik gelişme üzerine o ana kadar ağabeyinin gölgesinde kalan Mustafa Ağa kaza müdürlüğüne talip olmuştur. Burdur kaza meclisi de vakit kaybetmeden Mustafa Ağa'nın müdür olarak atanmasını istediklerine dair mahzarı Konya müşirliğine göndermiştir. Konya müşirliği de Burdur'dan gelen talebi onaylamış ve Mustafa Ağa'nın atamasını yapmıştır. Ağa'nın atama kararnameyi 14 Kasım 1843'te Burdur'a ulaştırmıştır. Mustafa Ağa'nın hayatındaki en önemli olay olan atama kararnameyi aşağıdaki gibidir:²⁹

²² BOA., *İrade Dâhiliye (İ.DH.)*, Dosya No.: 32, Gömlek No.: 1534-10, Tarih: 5 Zilhicce 1256 (28 Ocak 1841); Filiz Giray & Özlem Ercan, "Osmanlı Devleti'nde 1840-1841 Yılları Arasında İç Anadolu Bölgesi'nde Çıkan Vergi İsyanları" *International Journal of Public Finance* 6 /1 (2021): 12-14.

²³ Vecaî 1794'te doğmuş bir şairdir. Hüsamettin Tanış, *1973 Burdur İl Yıllığı*, (Ankara: Güven Matbaası, 1974), 137-138.

²⁴ BOA., *Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümayun (A.DVN.)*, Dosya No.: 52, Gömlek No.: 47.

²⁵ BOA., *İ.MVL.*, Dosya No.: 32, Gömlek No.: 541.

²⁶ Ahmet Uzun, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002), 37-38; Hayati Kuzucu, "Burdur Tarihinin Son 265 Yılından Bir Kesit. Çelik Paşalar. Ve 1840 Burdur İhtilali", *burdurtarihi.com*, erişim 24 Ağustos, 2024, <http://www.burdurtarihi.com/celik.pdf>.

²⁷ *Takvîm-i Vekâyi*, 3 Muharrem 1258 (14 Şubat 1842), 2; BŞS., Defter No.: 210, Sayfa: 56-57, Hüküm: 1, Tarih: 25 Safer 1258 (7 Nisan 1842); Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları* (Ankara: TTK Yay, 1991), 240-243.

²⁸ BŞS., Defter No.: 210, Sayfa: 57-58, Hüküm: 1, Tarih: 27 Safer 1258 (9 Nisan 1842); Defter No.: 210, Sayfa: 15, Hüküm: 2, Tarih: 25 Şaban 1259 (20 Eylül 1843); BŞS., No.: 210, Sayfa: 19, Hüküm: 1, Tarih: 21 Şevval 1259 (14 Kasım 1843); BOA., *Meclis-i Vâlâ (MVL.)*, Dosya No.: 169, Gömlek No.: 5029-5, 9 Rebiyülahir 1266 (22 Şubat 1850).

²⁹ BŞS., Defter No.: 210, Sayfa: 14, Hüküm: 1, Tarih: 27 Zilkade 1259 (19 Aralık 1843); BŞS., 210/19/1; Hasan Kür, "210 Numaralı Ser'iyye Siciline Göre Burdur Kazası'nın İdârî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (H.1255-1261/M.1839-1845)" (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2008), 8-9.

Şerî'at-şî'âr Hamid sancağı dâhilinde Burdur kazası nâ'ibi faziletlü efendi zîde fazluhu ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân bu def'a kazâ-i mezbûre müdir nasb u ta'yîn kılınan izzetlü Mustafa Ağa ve a'za-yı meclis ve bi'l-cümle vücûh-ı memleket zîde kadrühüm inhâ olunur ki

Kazâ-i mezbûr müdiri bulunan kapucubaşı Çilzâde Mehmet Ağa hulûl-ı eccl-i mev'ûdiye bu def'a irtihâl-i darü'l-bekâ eylemiş ve müteveffa-yı mumâ-ileyhin birâderi mumâ-ileyh Mustafa Ağa ehl ü erbâb ve memleketi hanedân-ı kadîmi bulunmuş olduğundan bahisle mumâ-ileyhin biraderi yerine müdir nasb ü ta'yîni husûsu kazâ-i mezbûre ahâlisi tarafından bir kıt'a mahzar takdîmiyle livâ-i merkûm meclisinden bâ-mazbata istid'â olunmuş ve binâ-berîn mahzar ve mazbata-i mezkûrun battalda hıfzıyla mumâ-ileyh Mustafa Ağa istid'â-yı vakı'a vechiyle bu def'a kazâ-i mezbûre müdir nasb u ta'yîn olunmuş olduğu imdi siz ki muhâtabun mumâ-ileyhümasız ma'lûmunuz oldukda bundan böyle Ağa-i mumâ-ileyhi kazanızın müdiri bilüb şer'-i şerîfe mutâbık ve rızâ-yı feyz-i iktizâ-yı hazret-i mülûkâneye muvafık re'y ü tedbirine mutabakatla bi'l-ittifâk ve'l-ittihâd rü'yet-i umûr-ı mühimme ve temşiyet fukarâ ve ra'ıyyete dikkat eylesesiz ve sen ki mumâ-ileyhsin sen dahi her bir umûrunda ahkâm- ı celile-i şerî'ât-i garraya tevessül ve i'tisâm ve tarîk-i feyz-i refik-i istikâmeti taahhüd ve iltizam ile umûr-ı mühimme-i Devlet-i Aliyye ve mesâlih-i fukarâ ve re'ayanın ve müdirlik-i mezbûre teferru' olan kaffe-i husûsâtın cümle ittifâkıyla bu def'a matlûb-ı âlî rü'yet ve tesviye ve ale'l-husûs tahsilât madde-i ehemmiyesinden huzûr ve rahatı külliyyen terk ederek kazanız zimmeti olan emvâl-i mîriyyenin hemen şu günlerde bi't-tahsil arkasının alınmasına ve her hâl ü kârda cümle ile hüsn-i mu'âşeret ve âmîzşu ve icrâ-yı mâcerâ-yı ehliyet ve sadâkate sa'y ü verziş iderek tarafımızdan tahsil-i mürasele ve aferine mezîd dikkat ve mübâderet eylemek bâbında i'lân ve me'mûriyetine hâvî divân-ı müşirî-i eyâlet-i Konya'dan işbu buyruldu ısdâr ve tesyâr kılınmıştır bi-mennihi te'âlâ vusûlünde gerekdir ki ber-mûceb-i buyruldu amel ve hareket ve hilâfindan mücânebet eylesesiz.

Fî 21 L (Şevval) 1259

Mustafa Ağa bir idareci olarak oldukça soğukkanlı biridir. Mesela 31 Ekim 1844'te Isparta'da ikamet eden *livâ-i kirâmdan* Kerim Paşa, maiyetinde bulunan *Nalbandbaşı Mehmed Ağa* ile ordu atlarının ihtiyacı olan *nal ve mıhı* satın almak için Burdur'a gelmiştir. Kerim Paşa, Burdur'da Mustafa Ağa'nın konağında misafir iken, aniden (muhtemelen kalp krizi) hayatını kaybetmiştir. Hiç şüphesiz böyle bir durum bir müdürün asla karşılaşmak istemediği türden bir krizdir. Fakat Mustafa'nın soğukkanlı tutumu, bir komisyon marifetiyle Kerim Paşa'nın yanındaki eşyanın derhâl kayıt altına alınması krizin derinleşmeden çözülmesini sağlamıştır.³⁰

Mustafa Ağa'nın idare ettiği Burdur, bağlı bulunduğu muhassıllık merkezi Isparta'dan daha kalabalıktır. Buna rağmen müdürlük yaptığı yıllarda dönemine göre büyük sayılabilecek bu kazayı herhangi bir problem yaşamadan idare etmeyi başarmıştır. Belki üzerindeki en büyük baskı kazanın Isparta'dan ayrılmasına ilişkin halktan gelen taleplerdir. Kendisi de Isparta'dan ayrılmayı arzu ettiğinden bu baskıya seve seve katlanmıştır. 1845'te Isparta merkez kaza nüfusu 3.899 Müslüman, 1.025 gayrimüslim iken; aynı tarihte Burdur merkez kaza nüfusu 5.658 Müslüman ve 444 gayrimüslimden oluşuyordu.³¹

Mustafa Ağa bir taraftan daha üst bir görev almak³² diğer taraftan da konumunu pekiştirmek için tüm hırslı idareciler gibi eline geçen her fırsatta İstanbul'a kendini hatırlatmıştır. Mesela 28 Şubat 1848 tarihinde Burdur'un bağlı olduğu Hamid sancağı muhassıllığına Rikâb-ı Şahane Kapucubaşlarından Mehmed Şerif Ağa'nın atanmasından dolayı Burdur Kaza Meclisi memnuniyetlerini dile getiren bir tezkireyi İstanbul'a göndermiştir. Bu

³⁰ BŞŞ., Defter No.: 210, Sayfa: 29, Hüküm: 1, Tarih: 18 Şevval 1259 (31 Ekim 1844).

³¹ BOA., *NFS.d.*, Defter No.: 3691, Tarih: 29 Zilhicce 1261 (29 Aralık 1845); BOA., *Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d.)*, Defter No.: 1353, Tarih: 27 Receb 1261 (21 Temmuz 1846).

³² Önünde onu cesaretlendiren iki örnek de vardır. İlki Çelikpaşazâde Mehmed Bey'dir. Onun Burdur'da başlayan kariyeri vezirliğe kadar uzanmış; Konya, Adana, Şam, Aydın, Trabzon, Rakka gibi büyük şehirlerde valilik yaparak noktalanmıştır. Diğeri ise Halil Hamid Paşa'dır. O da Burdur'da doğup kariyerini vezaretle tamamlayan bir kişidir. Bakınız, Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye 4*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 248-249; Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadîkatü'l-vüzerâ*, (İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbaası 1271), 34.

tezkire her yeni idareci atandığında gönderilen standart bir teşekkür olsa da Mustafa Efendi özelinde daha derin anlamları haizdir. Zira tezkirenin ilk kısmında Tanzimat'ın güzelce uygulandığından bahsedildikten sonra, ikinci kısmında Burdur'da her şeyin yolunda olduğu, halkın idareden hoşnut olduğu özellikle vurgulanmıştır. Mustafa Efendi İstanbul'a iyi bir idareci olduğunu anlatarak bir tür "görün beni mesajı" vermiştir.³³

Mustafa Ağa zaman zaman popülist kararlara da imza atmıştır. Şöyle ki 1849'da Burdur, İrle, Keçiborlu ve civarındaki bazı aşiretlere "vergilerinizi affettim" diyerek vergi muafiyeti sağlamıştır. Bu durum paylarına düşen vergiyi kendi aralarında bölüşerek ödeyen aynı aşiretin Kütahya, Konya ve Aydın'daki kolları arasında problem yaratmıştır. O bölgelerdeki aşiret reisleri muafiyet gerçekleşirse kendi kollarının daha fazla vergi ödemek zorunda kalacaklarını ifade ederek sıkıntıyı Mustafa Ağa'ya bildirmişler ancak o kendi bölgesindeki aşiretleri memnun etmek için kararından dönmemiştir.³⁴

Her idarecinin başına geldiği gibi Mustafa Ağa da zaman zaman bazı yanlış işler yapmış ya da zor anlar yaşamıştır. 4 Şubat 1849 tarihli kayda göre, Tüccar Haftanizâde Mehmed Burdurî, Mustafa'nın kendinden aldığı 7.000 kûsur kuruş borcunu ödemediği için ondan şikâyetçi olmuştur. Mehmed, derdini önce Burdur'un bağlı olduğu Hamid Muhassılığına iletmiş ancak "kulları esnâf makûlesinden ve merkûm (Mustafa Efendi) müdir bulunduğundan" bir sonuç alamamış ve nihayet durumu merkeze bildirmek zorunda kaldığını ifade etmiştir.³⁵ 15 Nisan 1849 tarihli belgeye göre ise Tüccar Mehmed ile Mustafa Ağa arasındaki alacak verecek meselesi hâlâ nihayete ermiş değildir. Mehmed, müdürden 80.000 kuruş polîçe akçesi alacağı olduğu iddiasındadır. Mustafa Ağa'dan defalarca talep etmesine rağmen onun borcunu ödemediğini belirterek, paranın Konya Meclisi tarafından tahsil edilip kendisine verilmesi için İstanbul'a bir dilekçe yazmıştır.³⁶ O dönemdeki her idareci gibi Mustafa da borcuna sadık değildir. Mümkünse vermeme eğilimindedir. Alacak verecek meselesine dair bir başka belgede de Mustafa'nın eski Hamid Muhassılı İzzet Bey için tüccar Abdullah Efendi'den 50 zira çuka satın aldığı ve ücreti olan 2.208 kuruşu ödemediği kayıtlıdır. Kayda göre, Abdullah İstanbul'a giderek bu paranın kendisine ödenmediğini söyleyip şikâyetçi olmuştur. Ancak yapılan soruşturmada Mustafa'nın parayı ödediği anlaşılmıştır.³⁷

Mustafa'nın alacak verecek meselelerinde olduğu gibi, yerel idarecilerin borç aldıkları kişilere borçlarını ödeme konusunda isteksiz davrandıkları bilinen bir gerçektir. Bu konuda Osmanlı arşivinde binlerce kayıt vardır. Ancak bu borçluların aldıkları parayı asla ödemedikleri anlamına gelmemektedir. Bazı durumlarda borcun ödenmemesi söz konusu olsa da çoğunlukla geç de olsa borç ödenmektedir. Osmanlı veraset uygulamaları, alınan borcun ödenmesi için âdeta bir sigorta görevi görmektedir. Kişi öldüğünde borçları ve mirası hesaplanır, borçlar ödendikten sonra kalan mal ya da para çocuklarına miras olarak kalırdı. Nitekim Mustafa öldüğünde de borçları ödendikten sonra mirası varisleri arasında dağıtılmıştır.³⁸

2.2. Müstakil Burdur Muhassılığının Kurulması (1850)

1850'lere doğru Burdur halkı Isparta'ya bağlı oldukları için huzursuzlanmaya başlamıştır. Burdurlular 19 Şubat 1850'de İstanbul'a bir dilekçe göndererek Isparta'dan ayrılmak istediklerini açıkça dile getirmişlerdir. Bu belge Burdur tarihi için oldukça kıymetlidir. Zira Tanzimat'ın ilanından sonra Burdur'un idari manada geçirdiği süreci ve neden müstakil bir idari birim olmaları gerektiğini çok güzel özetlemektedir. Belgenin tam metni aşağıdaki gibidir:³⁹

³³ BOA., *Sadâret Mektûbî Kalemi (A.MKT.)*, Dosya No.: 112, Gömlek No.: 45, Tarih: 23 Rebiyülevvel 1264 (28 Şubat 1848).

³⁴ Bu belge Burdur ve civardaki konuşlu aşiretlerin adlarını verdiği için oldukça önemlidir. Bakınız, BOA., *A.MKT.*, Dosya No.: 177, Gömlek No.: 82, Tarih: 4 Rebiyülahir 1265 (27 Şubat 1849); Ek.2.

³⁵ BOA., *A.MKT.*, Dosya No.: 172, Gömlek No.: 70, Tarih: 11 Rebiyülevvel 1265 (4 Şubat 1849).

³⁶ BOA., *A.MKT.*, Dosya No.: 191, Gömlek No.: 5, Tarih: 22 Cemaziyelevvel 1265 (15 Nisan 1849).

³⁷ BOA., *A.MKT.UM.*, Dosya No.: 35, Gömlek No.: 27, Tarih: 16 Zilhicce 1266 (23 Ekim 1850).

³⁸ BŞS., 213/122/1, Tarih: 11 Safer 1274 (1 Ekim 1857).

³⁹ BOA., *İrâde Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.)*, Dosya No.: 169, Gömlek No.: 5029-4, 9 Rebiyülahir 1266 (19 Şubat 1850).

Ma'ûz-ı ubeydânemizdir ki

Merhûm ve mağfûrunleh Sultan Murad aleyhi'r-rahme-i rabbü'l-ibâd hazretlerinin türbe-i şerîfi evkâfından olarak el-hâletü hazîhi Hamid sancağında vâki' Gölhisar ve Gölhisar-ı Karaağaç ve Tefenni ve Kemer-i Hamid ve İrle maa Yavice kazaları ez-kadîm Burdur kazasına merbut ve mülhak oldukları hâlde öteden berü ber-vech-i serbest ve istiklâl voyvodalar nasb ve ta'yîniyle 55 senesi gayetine değîn zabt ve idâre olunagelmîş rabbimiz te'âlâ ve takaddes hazretleri izz ü şevket ve saltanat-ı şâhânelerini rûz-ı efvûn buyursun âmîn mehâbetlü kerâmetlü kudretlü veliyy-i ni'metimiz ve veliyy-i ni'met-i âlem padişahımız efendimiz mahzâ-i i'mâr-ı memâlik ve buldân ve mutlaka emn ü asâyîşi mesâlik ve evtân-ı niyet-i hayriyesiyle icrâ ve tesîsine muvafık buyurdıkları Tanzimât-ı Seniyye usûl-i ma'delet-şumûl iktizâsınca 56 ve 57 seneleri Burdur ve Gölhisar-ı Karaağaç kazaları mülhakât-ı mahsûsalarıyla birer muhassılık i'tibâr olunub her bir husûsât- vak'aları sâye-i muvafakat-vâye-i hazret-i şâhânedede vech-i lâykıyla rü'yet ve tanzîm ve her anda farîza-i zimmet bildiğimiz du'avât-ı izdiyâd-ı ömr-i vabeste-i hazret-i şehîn-şâhîde cümleten sa'y-i kavîm kılınmış ve hasbe'l-maslahat kazâhâ-i mezkûr 58 senesi Isparta muhassılığına rabt ve ilhâk buyurularak elyevm muhassılık-ı mezbûr canibinden idare olunmakta ve leyl ü nehâr du'â-yı devam-ı saltanat-ı seniyye amme tarafından tekrar kılınmakta bulunmuş ise de ancak Isparta'da sahîb-i nüfûz bazı kesânın tab' ü sîretlerinde bürudet ve gîzlet ve esnâ-i mükâlemede kânûn-ı münâziraya adem-i rağbetleri rehin rûtbe-i bedâhet olmakdan nâşi kazâhâ-i merkûme fukarası umûr-ı lâzîmeten ve mesâlih-i mukteziyyelerinde mâ-fi'z-zamîrlerine kemâ-hiye-hakkîha ifâde ve beyân idemedikleri cihetle tesviye-i merâm ve makâsîdde çok kere âciz kaldığı zahir ve bu esnâda icrâ-yı tensikât-ı mülkiye vesilesiyle kazâhâ-yı mezkûr meclisleri her biri birer vakitte yegân yegân Isparta'ya celb ve ihzâr olundukda kesân-ı mezbûre â'zâ-yı meclis-i mezkûrenin rû-be-rû kendülere muhâlefet idemeyeceklerini yakinen fehm ve idrâk eylediklerine mebnî â'zâ-yı merkûmdan hitâben Isparta'ya tâbi ve mülhak olmakdan hoşnud mısız diyû sû'âl ve hoşnuduz cevabını alarak bilâ-dâ'î ve lâ-bâ'is mukaddemce kendü beyinlerinde muntazam ve müheyâ kılınan mazbatalara temhîd itdirüb hıfz itmeleri şâyeste-i sanayi'den ba'id olmayacağı ve kendülerinin tafsilden müstagnî sû-i ahlâk ile mevsûf oldukları delîl-i vâzîh olacağı emr-i bâhir olduğuna ve kazâhâ-i mezkûr ahâlilerinden cüz'î hukûk da'vâsıyla ekseriya Isparta'ya bâ-mübâşir ihzâr olunan eşhâs râh-ı râst olmak hasebiyle mürur-ı da'vâlarında medine-i Burdur'a bi'l-vürûd ve her biri tarafından meşâk-ı kesîreye dūçâr ve mesârif-i beyhûde-i vefîreye giriftâr ve ale'l-husûs bazı sebûkmagz mübâşîrinden zuhûra gelmekte olan mu'âmelât-ı gayr-i câ'ize mülâbesesiyle muztaren ve muztariben bi'l-cümle mübtelâ-yı keder ü hısâr olunduğundan her bâr ahvâl-i serbestiyet-i sâbıkayı tezekkür ve Hass-ı Terkemîş sancağı Isparta'dan temyîz ve tefrîk buyrularak kânûn-ı Tanzimât üzere kemafi's-sâbık ber-vech-i istiklâl idâre olunmasını leyl ü nehâr cümlemiz ihzâr-ı tahassür birle bu husûs-ı hayriyet-i nasuhî yek dil ü zebân kâffeten ve kâtubeten iz-i ubeydânemizde müsted'a bulunduğuna binâ'en bi'l-icâb ahvâl-i hazîra-i fakîrâne imzâ arz u istîrham mu'arızında mazbata-i ubeydânemiz takdîmine ictisâr kıldıldığı muhat ilm-i hidîvileri buyruldukda istid'â-yı çakerânemiz muvafık-ı irâde-i aliyye olduğu hâlde rûzviyyet-i râtibe-i rakabe-i ubeydânemiz bulunduğuna haysiyetle umûr-ı mehâm-ı saltanat-ı seniyye ve husûsât-ı vâki'a-i şer'iyye ve kânûniyyede ber-vefk-i dilhâh-ı âlî ve rızâcûyâne hareket ve ifâ-yı hakk-ı resm-i raiyyetde şu mâkân matlûb-ı cihândârî vechle bezl-i celle-i miknet olunmak ve mahiyye ma'âş-ı muhassıl ve sâ'ir lâzım gelenler ma'âşları dahi ahâlî-i kazâhâ tarafından i'tâ kılınmak üzere Hass-ı Terkemîş kazâları Isparta'dan tefrîk ve Burdur'a rabt u ilhâk ve muhassillik unvânıyla i'tibâr buyruldukda yevmen fe-yevmen emîn ve asâyîş-i fukaramız dâd-ı refâh ve ma'mûriyet-i zu'afâ-i mukârin izdiyâd olacağı vareste-i külfе-i istîşhâd olmağla bu husûsda bî-reyb ü gümân mahzar-ı ed'iyye firâvân ve masdar-ı eltâf u ihsân bî-pâyân buyurulmaları bâbında ve her hâlde emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. 9 R 1266

Bende-i	Bende-i	Bende-i	Bende-i	Bende-i	Bende-i	Bende-i	Bende-i	Bende-i	Bende-i
Müdir-i	Naib-i	Müfti-i	A'zâ	A'zâ	A'zâ	A'zâ	A'zâ	A'zâ	A'zâ
Kazâ-i	Kaza-i	Kazâ-i	Osman	Ahmed	Ali	Salih	Esseyyid	Elhac	Hasan
Burdur	mezbûr	mezbûr			Abdi		Halil	Osman	Rüşdi
Mustafa	Reşid	İsmail					Hilmi		
	İbrahim								

İstanbul'a dilekçe göndermekle yetinmeyen Burdur kaza idaresi, Tüccar Mehmed, Tüccar Abdullah, Abdullah Efendi, Osman Efendi ve gayrimüslim Totor Dermi veled-i Arslan'dan oluşan bir heyeti de yüz yüze görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a göndermiştir. Fakat İstanbul'a gidenlerin işleri kolay olmamıştır.⁴⁰ Onların İstanbul macerası 6 Mayıs 1850'de "Bende-i Burdur ahâlî-i kulları" imzalı bir dilekçede kayıtlıdır. Dilekçede Burdur'un müstakil bir kaymakamlık olarak yapılandırılması istenirken, heyetin İstanbul'da kimseyle görüşmeden üç ay yaşadığı ve han köşelerinde perişan olduğu kayıtlıdır.⁴¹ Sonunda Burdurluların isteği kabul edilmiş ve 1850 Mart'ından geçerli olmak üzere Burdur'un müstakil bir muhassıllık olmasına karar verilmiştir.⁴² Kararname ile Burdur, Gölhisar, Tefenni maa Siroz, Kemer-i Hamid, İrle maa Yavice, Karaağaç-ı Gölhisar kazalarından oluşan müstakil *Burdur Muhassıllığı* kurulmuştur.⁴³ 1850-1852 yılları arasında yayımlanan devlet salnamelerinde Burdur muhassıllık olarak geçerken, daha sonraki salnamelerde liva olarak kaydedilmiştir. 1854'ten sonraki yazışmalarda ise sancak olarak adlandırılmıştır.⁴⁴

Burdurluların bir diğer isteği de kaza müdürü Mustafa Ağa'nın kaymakam olarak atanmasıdır. Ancak Mustafa Ağa'nın adı adaylar arasında dahi geçmemiştir. Burdur için Kapucubaşılardan Emin Paşa Hazinedârı ve eski Çatalca müdürü Ahmed, Kapucubaşılardan Selim Paşa Yeğeni Osman Bey ve Kapucubaşılardan eski Karcıbaşı Ali Bey'in adları kaymakam adayı olarak öne çıkmıştır. Adaylardan Ahmed Nuri Efendi 27 Haziran 1850'de Burdur muhassıllığı kaymakamı olarak atanmıştır. Ahmed Nuri Bey'in atama kararı 11 Ağustos 1850'de Burdur'a ulaştırılmıştır.⁴⁵

Burdur'un müstakil muhassıllık olmasını müteakiben Burdur'u temsilen altında 136 kişinin mührü olan bir teşekkür mahzarı İstanbul'a gönderilmiştir. Belgenin üzerinde tarih yoktur, ancak arşiv kataloğunda belge tarihi olarak verilen 15 Kasım 1849 tarihi hatalıdır.⁴⁶ Belgede dikkati çeken husus 136 kişi arasında Mustafa Ağa'nın olmamasıdır. Bu durum bir tür protesto olarak düşünülebilir. Fakat ilerleyen günlerde Mustafa Ağa'nın gönlünün alındığı anlaşılmaktadır. Zira 12 Ekim 1850 tarihli Cezayir Muhacirlerinden Seyyid Mehmed Efendi'ye maaş bağlanmasına dair Meclis Mazbatası altında Mustafa Ağa'nın da mührü vardır. Geçen sürede Mustafa Ağa muhassıllık meclis aza reisliği görevini üstlenmiştir.⁴⁷ Aslında hukuken meclis aza reisliği diye bir makam yoktur. Ancak Kaymakam Ahmed Nuri, Mustafa Ağa'yı onurlandırmak ve itibarını korumak için bu makamı ihdas etmiştir. O, Mustafa Ağa gibi nüfuzlu bir yerel güçle çatışma yerine uzlaşmayı benimseyerek rahat bir kaymakamlık yapmıştır. Nitekim onun ne kadar doğru karar verdiği görev süresinin uzunluğundan da anlaşılmaktadır. Ahmed Nuri, Burdur'da 2,5 yıl kaymakamlık yaparak, Mustafa Ağa yaşadığı sürece en uzun süre kaymakamlık yapmayı başaran kişi olmuştur.⁴⁸ Ahmed Nuri'nin Burdur kaymakamlığı başarılı bulunmuş ve 5 Ocak 1853'te maaşı daha yüksek olan Bosna / Travnik kaymakamlığına atanmıştır. Burdur kaymakamının maaşı 5.000 kuruş iken Travnik kaymakamlığının maaşı

⁴⁰ BOA., *İ.MVL.*, Dosya No.: 169, Gömlek No.: 5029-3.

⁴¹ BOA., *MVL.*, Dosya No.: 89, Gömlek No.: 45; Böcüzâde bu ekibin başarılı olamadığını yazmıştır. Böcüzâde Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Haz. Hasan Babacan, (Isparta: Isparta Valiliği, 2012), 558.

⁴² BOA., *İ.MVL.*, Dosya No.: 169, Gömlek No.: 5029-8, Tarih: 28 Cemaziyelahir 1266 (11 Mayıs 1850).

⁴³ BOA., *İ.MVL.*, Dosya No.: 169, Gömlek No.: 5029-2.

⁴⁴ BOA., *Sadâret Mektûbî Kalemi Mühimme Evrakı, A.MKT.MHM.*, Dosya No.: 58, Gömlek No.: 92, Tarih: 7 Zilkade 1270 (1 Ağustos 1850).

⁴⁵ BOA., *İ.MVL.*, Dosya No.: 169, Gömlek No.: 5029-1, 5; BOA., *Sadâret Mektûbî Meclis-i Vâlâ Kalemi (A.MKT.MVL.)*, Dosya No.: 29, Gömlek No.: 68; *BŞS.*, No.: 211, Sayfa: 82, Hüküm:1, Tarih: 16 Şaban 1266 (27 Haziran 1850).

⁴⁶ BOA., *A.DVN.*, 52/47.

⁴⁷ BOA., *Sadâret Mektûbî Umum Vilâyât (A.MKT.UM.)*, Dosya No.: 11, Gömlek No.: 22, Tarih: 5 Zilhicce 1266 (12 Ekim 1850).

⁴⁸ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Def'a 5, (İstanbul: Dârü't-Tibaatü'l-Âmire, Sene 1267), 72; *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Def'a 6, (İstanbul: Dârü't-Tibaatü'l-Âmire, Sene 1268), 71; *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Def'a 7, (İstanbul: Dârü't-Tibaatü'l-Âmire, Sene 1269), 73.

6.000 kuruştur. Burdur kaymakamlığına da İstabl-ı Âmire Müdürlüğü payelisi Ankara Kaymakamı Şerif Ağa atanmıştır.⁴⁹

2.3. Ağalıktan Efendiliğe

İstanbul ile ilişkilerini daima sıcak tutmaya özen gösteren Mustafa Ağa 1854'te Seraskerliğe iki at hediye etmiş ve Seraskerliğin takdirini kazanmıştır. 1854 tarihli kayıta kendisinden “*Hâcegân-ı Divân-ı Hümayûndan ve Burdur kasabası hanedân ve meclis A'zâsından Çilzâde Mustafa Efendi*” olarak bahsedilmiştir.⁵⁰ Ağalık taşra ayan ve eşrafına ait bir unvanken, efendilik bâlâyâ kadar rütbe sahibi olanlar ve okuryazarlar için kullanılmıştır. Mustafa ağalıktan efendiliğe terfi ederek toplumsal saygınlığını pekiştirmiştir.⁵¹

2.4. Kaymakam Mehmed Raif Bey'in Azlindeki Rolü

Raif Efendi eski İçel kaymakamıdır. Kaymakamlıktan sonra dokuz ay işsiz kalmış, daha sonra Konya Valiliğine baş vurarak münasip bir kaymakamlığa atanmasını istemiştir.⁵² O, İçel Kaymakamlığından 30.000 kuruş parayı zimmetine geçirdiği için azledilmiştir. Raif Efendi zimmetine geçirdiği paranın 5.000 kuruşunu devlete ödemiş, geri kalan 25.000 kuruşu ise vermemiştir. Devlet onu münasip bir yere kaymakam atayarak, alacağını tahsil etme yoluna gitme gibi garip bir tutum sergilemiştir.⁵³ Nihayet Burdur Kaymakamı Şerif Efendi'nin⁵⁴ Menteşe Kaymakamlığına atanmasıyla Mart 1854'te onun yerine kaymakam atanmıştır.⁵⁵

Raif Efendi'nin idaresi sırasında 1849 senesinden beri Burdur, Teke ve Hamid sancakları dâhilinde eşkıyalık yapan Karaağaçlı (Acıpayam) Tuğcuoğlu çetesi adam öldürme, halkın namusuna tasallut etme, yol kesme ve gasp faaliyetlerini artırmıştır. Bazen 50-100 kişiye kadar sayısı artan eşkıya güruhu bölge asayişini ciddi tehdit oluşturmuştur.⁵⁶ Bunun üzerine Raif Efendi eşkıya takibine çıkmış, Tuğcuoğlu ve yanındakileri tutuklamayı başarmıştır. Burdur Kızılkaya'da gerçekleşen operasyon sırasında asker kaçağı Milli aşireti üyelerinden Hassa Ordusu 6. Piyade Redif Alayı askerlerinden Pehlivan Ali de asilerle birlikte ele geçirilmiştir. Karşılıklı suçlamalara bakılırsa bu esnada diğer eşkıyalar gibi Ali'nin boynuna ağır pranga (lale) vurulmuş, dövülmüş hatta bir kısım malına da el konulmuştur. Olaylar yatıştıktan sonra Raif'in orantısız güç kullandığı, suçsuz bazı kimselere baskı yapıldığı ve evlerinin yakıldığına ilişkin iddialar gündeme gelmiştir. Raif, özellikle Pehlivan Ali meselesinde onu döven ve malına el koyanın kendisi değil Mustafa Efendi olduğunu ileri sürmüştür. Hatta bunun da ötesine geçerek “*Çilzâde Mustafa Efendi'nin öyle laleler isti'mâliyle çiftliğindeki Araplara işkence ettiğini*” dahi ileri sürmüştür.⁵⁷ Bu suçlama siyasi hayatı boyunca Mustafa'ya yöneltilen en ağır ithamdır. Bir kamu görevi icrasında gelişen olayların Mustafa ile ilişkilendirilmesi şüpheli bir durumdur. Raif bu suçlamayı yaparak, 1840 Ceza Kanunnamesi'nin 4. faslını devreye sokmayı hedeflemiştir. Bu noktada neden sorusu akıllara gelmektedir. Muhtemelen Raif Efendi ve Mustafa Efendi bir sorun yaşamış olmalıdır. Belgeler bu konuda sessizdir. İddiaları duyan Mustafa derhâl harekete geçmiş ve kendisine atılan suç bizzat kaymakamın kendisinin

⁴⁹ BOA., *Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL.)*, Dosya No.: 59, Gömlek No.: 56, Tarih: 24 Rebiyülevvel 1269 (5 Ocak 1853).

⁵⁰ BOA., *A.MKT.MHM.*, Dosya No.: 60, Gömlek No.: 85, Tarih: 7 Safer 1271 (30 Ekim 1854).

⁵¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011), 14, 216; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstulâhları Kâmûsu*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018), 334.

⁵² BOA., *A.MKT.UM.*, Dosya No.: 143, Gömlek No.: 75, Tarih: 07 Muharrem 1270 (10 Ekim 1853).

⁵³ BOA., *Sadâret Mektûbî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı (A.MKT.NZD.)*, Dosya No.: 96, Gömlek No.: 84, Tarih: 23 Muharrem 1270 (26 Ekim 1853); BOA., *A.MKT.UM.*, Dosya No.: 146, Gömlek No.: 58, Tarih: 09 Safer 1270 (11 Kasım 1853).

⁵⁴ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Def'a 8, (İstanbul: Dârü't-Tibaatü'l-Âmire, Sene 1270), 80.

⁵⁵ BOA., *Sadaret Teşrifât Kalemi Evrakı (A.TŞF.)*, Dosya No.: 17, Gömlek No.: 16, Tarih: 7 Cemaziyelahir 1270 (7 Mart 1854); *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Def'a 9, (İstanbul: Dârü't-Tibaatü'l-Âmire, Sene 1271), 69, 85.

⁵⁶ BOA., *MVL.*, Dosya No.: 279, Gömlek No.: 39, Tarih: 29 Şevval 1270 (25 Temmuz 1854).

⁵⁷ BOA., *MVL.*, Dosya No.: 224, Gömlek No.: 11, Tarih: 29 Safer 1274 (19 Ekim 1857).

işlediğini İstanbul'a iletmıştır.⁵⁸ Bununla da yetinmeyen Mustafa arkasındaki kamuoyu harekete geçirmiştir. Mustafa'nın taraftarları kaymakamı halka zulmetmek, milletin malına haksız biçimde el koymak, külliyetli miktarda parayı zimmetine geçirmek, Tanzimat'a ve kanunlara aykırı uygulamalar yapmakla itham etmişlerdir. İddialar dikkate alındığında, bu kez de kaymakam 1840 Ceza Kanunnamesi'nin 4, 5 ve 6. fasıllarına aykırı davranmakla suçlanmıştır.⁵⁹

Burdur Meclisine göre Raif sadece halka baskı ve zulüm yapmakla kalmayıp topladığı vergilerin önemli bir bölümünü de İstanbul'a göndermemiştir. İthamlar Meclis-i Vâlâda görüşülmüş ve Raif'in artık Burdur'da görevine devam etmesinin mümkün olmadığına karar verilmiştir.⁶⁰ Raif Bey'in 12 Mart 1855'te görevden alınarak Konya Meclisinde yargılanmasına hükmedilmiştir. Raif'in yerine Cabbarzâde İzzet Bey 4.900 kuruş maaşla kaymakam atanmıştır.⁶¹ Soruşturma sonucu Raif'in 40 bin kuruşu zimmetine geçirdiği tespit edilmiş ve paranın kendisinden tahsili yoluna gidilmiştir.⁶² Fakat diğer suçlara dair somut bir kanıt rastlanmaması ve kendisinin zulmüne uğradığı iddia edilen kişilerin Konya'ya gidip şahitlik yapmaması üzerine Raif hakkındaki suçlamalar düşmüştür.⁶³ Sonuçta Raif, Mustafa'yla yaşadığı mücadeleyi kaybetmiş, kaymakamlıktan olduğu gibi, bir de mahkemeye çıkıp kendini savunmak zorunda kalmıştır.

2.5. Kaymakam İzzet'le Yaşadığı Güç Mücadelesi

Mustafa'nın sarsılmaz otoritesi Cabbarzâde İzzet'in Burdur'a kaymakam atanmasıyla yıpranmaya başlamıştır. Başlangıçta Mustafa İzzet'le iyi geçinmek arzusundadır. Zira Ekim 1855'te Burdur meclisi kaymakamın Tanzimat'a uygun davrandığı, kanunlara uyduğu, halkın sorunlarını çözmek için uğraştığına dair bir mazbatayı İstanbul'a göndermiştir. Mazbatanın altında aza olarak Mustafa'nın da mührü vardır.⁶⁴ İzzet de Mustafa'ya destek vermiş, Mustafa ve ekibinin eski Kaymakam Raif'i suçlayıcı liva meclis mazbatalarına itiraz etmemiş, ilgili makamlara iletmıştır. Ne var ki Raif Efendi'nin yargılama sonrası aklanması, İstanbul'un Burdur Liva Meclisini "müfteri" olmak gibi ağır bir ifadeyle itham etmesi İzzet'le Mustafa'nın aralarının açılmasına sebep olmuştur. Ancak esas mesele İzzet'in kanunları tam uygulamak istemesidir. Tüm yazışmalarda onun bu tavrına özellikle vurgu yapılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla İzzet yönetim erkini Mustafa ile paylaşmayı reddetmiş, sancağı kendi bildiği gibi yönetmiştir.

Kaymakam İzzet ve Mustafa'nın araları 1856 sonlarına doğru iyice açılmıştır. Tam bu tarihlerde Isparta'daki karışıklıkları soruşturmakla görevli Ordu-yı Hümayûn ve Dersaadet Feriklerinden Mehmed Paşa'nın Burdur'a uğraması ve Kaymakam İzzet'e açık destek vermesi Burdur'daki dengeleri alt üst etmiştir. Halk ve İzzet Bey'le görüşen Mehmed Paşa, İzzet'in icraatlarından çok memnun kalmıştır. Hatta Mehmed Paşa, İzzet Bey'in maaşı 1.000 kuruş daha

⁵⁸ BOA., *MVL.*, Dosya No.: 178, Gömlek No.: 111-1, Tarih: Tarih yok; BOA., *A.MKT.MVL.*, Dosya No.: 93, Gömlek No.: 10, Tarih: 19 Rebiyülahir 1274 (7 Aralık 1857).

⁵⁹ 1840 Ceza Kanunnamesinin 4. faslı kimsenin malına el konulamayacağı, 5. faslı rüşvet, 6. faslı ise memurların işlerini yaparken halktan bir şey almamasıyla ilgilidir. Bkz. Ahmed Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Kamu Hukuku (Anayasa-İdare-Ceza-Usul-Vergi-Devletler Umûmî) 1*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Yayınları, 2011), 607-608.

⁶⁰ BOA., *A.MKT.UM.*, Dosya No.: 178, Gömlek No.: 33, Tarih: 13 Rebiyülahir 1271 (3 Ocak 1855); *A.MKT.UM.*, Dosya No.: 178, Gömlek No.: 47, Tarih: 24 Rebiyülahir 1271 (14 Ocak 1855); BOA., *A.MKT.NZD.*, Dosya No.: 129, Gömlek No.: 81, Tarih: 08 Cemaziyelevvel 1271 (27 Ocak 1855); *A.MKT.NZD.*, Dosya No.: 133, Gömlek No.: 73, Tarih: 29 Cemaziyelevvel 1271 (17 Şubat 1855); BOA., *İ.MVL.*, Dosya No.: 326, Gömlek No.: 13955, Tarih: 22 Cemaziyelahir 1271 (12 Mart 1855).

⁶¹ BOA., *İ.MVL.*, 326/13955, Tarih: 22 Cemaziyelahir 1271 (12 Mart 1855); BOA., *A.MKT.MVL.*, Dosya No.: 71, Gömlek No.: 61, Tarih: 29 Cemaziyelahir 1271 (19 Mart 1855); BOA., *A.DVN.*, Dosya No.: 102, Gömlek No.: 54, Tarih: 29 Cemaziyelahir 1271 (19 Mart 1855); *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Def'a 10, (İstanbul: Dâri't-Tibaatü'l-Âmire, Sene 1272), 66, 89; *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Def'a 11, (İstanbul: Dâri't-Tibaatü'l-Âmire, Sene 1273), 65, 95.

⁶² BOA., *A.MKT.NZD.*, Dosya No.: 154, Gömlek No.: 38, Tarih: 26 Şevval 1271 (12 Temmuz 1855).

⁶³ BOA., *İ.MVL.*, Dosya No.: 342, Gömlek No.: 14792; BOA., *MVL.*, Dosya No.: 295, Gömlek No.: 19.

⁶⁴ BOA., *İ.MVL.*, Dosya No.: 168, Gömlek No.: 82, Tarih: 24 Muharrem 1272 (6 Ekim 1855); BOA., *MVL.*, Dosya No.: 171, Gömlek No.: 25; *MVL.*, Dosya No.: 171, Gömlek No.: 93.

fazla olan Teke sancağına, Antalya halkı ile arası bozuk olan Teke sancağı kaymakamı İsmail'in ise tenzil-i rütbe ile Burdur kaymakamlığına becayişlerini dahi merkeze önermiştir.⁶⁵

Mehmed Paşa'nın teşviki ve İzzet'in desteğiyle Kasım başında yüzden fazla kişi Mustafa'nın zulüm ve baskısına uğradıkları gerekçesi ile ondan şikâyetçi olmuştur. Hatta İstanbul'a gönderilen Burdur Meclis tezkiresine göre, eğer araştırılsa bu sayı üç yüzü dahi geçecek durumdadır. Liva meclisi iddiaların doğruluğunu araştırmak için Mustafa'yı, o gelmezse yerine atayacağı bir vekilini meclise çağırması ancak mahkeme karşısına çıkmayı prestij ve toplumsal konumuna darbe olarak gören Mustafa mahkemeye çıkmayı da vekil göndermeyi de reddetmiştir. Mustafa'yı mahkemeye çıkaramayan liva meclisi çareyi İstanbul'a şikâyet etmekte bulmuştur. Meclisin onun hakkında kullandığı "...cümlelerin ma'lûmu olduğu cihetle efendi-i mümâileyhin hilâf-ı şer-i şerîf ve mugâyir-i kânûn-ı münîf olan mu'âmesine kangı sûretin icrâsı lâzım olduğu mücerred emr ü irâde-i hazret-i.." sözleri İzzet'in aldığı pozisyonu göstermesi bakımından anlamlıdır. Mustafa'ya atfedilen suçlar şunlardır:⁶⁶

- 1-Askere alım işlerinde yolsuzluklar yapmak.
- 2-Bazı kişilerden para alarak onları kuraya sokmamak.
- 3-Köy ve kaza halkından cebren rüşvet almak
- 4-Zorla milletin arazi ve emlakine el koymak.
- 5-Yirmi yıldır millete baskı ve zulüm yapmak.
- 6-Beş on kırsağının kaybını ileri sürerek milletin yüz kırsağına el koymak.

Burdur kaza meclis tezkiresiyle muhtemelen aynı tarihte yazılan altısı ulema, onu tüccar, üçü ileri gelenlerin mühürleri ile mühürlenmiş bir şikâyet dilekçesi de Aralık sonunda İstanbul'a ulaşmıştır. Kaymakam İzzet'in desteğiyle Burdur eşrafının bir kısmının Mustafa Efendi'ye karşı korku duvarını yıktığı görülmektedir. Zira şikâyet dilekçesinin bir bölümünde Mustafa Efendi'nin adı dahi anılmayarak ondan sadece *Çiloğlu* olarak bahsedilmiştir. Muhalifler, meclis üyeleri Çilzâde Mustafa, Aşıkzâde Ahmed ve Hacı İshakzâde Hasan'dan halkın nefret ettiğini, onların görevden alınarak yerlerine Sadenzâde Hacı İsmail Ağa, Tekelizâde Abdülbaki Bey ve Kapucular Kethudasızâde Mehmed Bey'in meclis üyesi olarak atanmasını istemişlerdir.⁶⁷

Gelişmeler üzerine Mustafa ve onu destekleyenler, Mustafa'nın konağında acil bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda evvela konularını koruma, bu olmazsa kendi yakınlarından ya da adamlarından birinin meclis azası atanması için harekete geçme kararı almışlardır. İlk olarak Kaymakam İzzet'in şikâyet tezkiresine karşı onu destekleyen her gruptan 140 kişinin mührü bulunan 11 Aralık 1856 tarihli bir mahzarı Meclis Azaları Hacı Ali ve Hacı İshak eliyle İstanbul'a göndermişlerdir. Mazhara göre mesele Ferik Mehmed Paşa'nın Burdur'a gelişiyle başlamış, Paşa'ya suret-i haktan görünen kaymakam onu arkasına alarak birtakım usulsüz işlere başlamıştır. İlk icraatı ise Tekelioğullarından Abdülbaki ve Mehmed Beyler, Tüccar Sadenzâde İsmail ile iş görmek olmuştur. Bu durumun kanunlara aykırı olduğu kendisine hatırlatıldığında "...ben bildiğim adamlarla meclis ederim." diyerek uyarıları dikkate almamıştır. Mustafa taraftarları kaymakamın azledilmesinin hem halk hem de Tanzimat-ı Hayriye'nin uygulanmasına katkı sağlayacağını yazarak onun görevden alınmasını istemişlerdir.⁶⁸

Mustafa'yı destekleyen dilekçenin ardından Mustafa'nın arkadaşı Hacı Mustafa ve kayınpederi Hacı Hasanzâde Hacı Mehmed, İzzet'in en büyük destekçisi Ferik Mehmed Paşa hakkında çok vahim iddiaları içeren bir dilekçeyi İstanbul'a göndermişlerdir. İddialar, Mehmed Paşa'nın adamlarının Mustafa'yla uğraşmamak karşılığında kendilerinden rüşvet aldığı

⁶⁵ BOA., MVL., Dosya No.: 302, Gömlek No.: 39, Tarih: 17 Safer 1273 (17 Ekim 1856); MVL., Dosya No.: 302, Gömlek No.: 73, Tarih: 29 Safer 1273 (29 Ekim 1856); MVL., Dosya No.: 304, Gömlek No.: 52, Tarih: 27 Rebiyülahir 1273 (25 Aralık 1856); MVL., Dosya No.: 306, Gömlek No.: 5, Tarih: 24 Cemaziyelevvel 1273 (20 Ocak 1857).

⁶⁶ BOA., MVL., Dosya No.: 303, Gömlek No.: 43, Tarih: 5 Rebiyülahir 1273 (3 Aralık 1856).

⁶⁷ BOA., MVL., Dosya No.: 179, Gömlek No.: 16, Tarih: 2 Cemaziyelevvel 1273 (29 Aralık 1856).

⁶⁸ BOA., MVL., Dosya No.: 179, Gömlek No.: 98, Tarih: 13 Rebiyülahir 1273 (11 Aralık 1856).

yönündedir. Anlattıklarına göre, Paşa'nın adamlarından Çamaşır ağası Ali Ağa ve Hafız Çavuş, Hacı Mustafa ve Hacı Hasanzâde Hacı Mehmed'e gelmiş "İşbu beldenin eşrâf ve hanedânu bulunan Çiloğlu Mustafa Efendi'nin biriniz kayınpederi biriniz ahbâbından imiş vakt-i şirretten onu tahlise ve namusunu kayırmak size yakışır. Bu kadar bin kuruş baş efendimiz emri ve de'b üzre vereceksiniz... Efendimiz emretti de'b-i devletleri böyle... 24.000 bu kadar kuruş..." diyerek para istemişler. İkili Mustafa'yı kurtarmak adına 24.000 kuruşu vermiştir. Hacı Mustafa ve Hacı Mehmed, durumu Ferik Mehmed Paşa'ya şikâyet ettiklerinde Paşa, "Huzurumda bu kadar kelam itmek ne cesaret!" diyerek onları azarlamış ve hapsedmekle tehdit etmiştir.⁶⁹ Ancak Hamid sancağı tarafından kaleme alınan raporlara bakılırsa hem Mehmed Paşa hem İzzet Bey görevlerini layıkıyla yerini getirmiştir.⁷⁰

Mahkemesi devam eden Mustafa ise bizzat İstanbul'a bir dilekçe yazarak hakkındaki tüm suçları reddetmiş; kaymakamlar Raif ve İzzet ile Ferik Mehmed Paşa'yı sahte deliller üretmek, sahte şahitler bulmak, kendisine iftirada bulunmakla itham etmiştir.⁷¹ Aynı sırada "Burdur kazasında sâkin ulemâ ve sülehâ ve eimme-i hutebâ ve vücûh ve bi'l-cümle fukarâ" dan oluşan 73 kişi Mustafa'yı destekleyen bir mahzârı İstanbul'a göndermişlerdir. Bu belgeden anlaşılmaktadır ki Mustafa düşünülenin çok ötesinde baskıya maruz kalmıştır. Soruşturmalar sırasında Mustafa zorla tevkif edilerek Isparta'ya götürülmüş, vekilleri ve adamları kötü muameleye maruz kalmış, mahkemede veya resmî yetkililer huzurunda konuşurulmamış, önce 7500, ardından da 24.000 kuruş zorla kendisinden tahsil edilmiştir.⁷² Özellikle Pehlivan Ali ve çiftliklerindeki insanlara işkence edip etmediği soruşturmanın ana gündemini oluşturmuştur. Mustafa'nın ilk kez karşısındaki idarecilere gücü yetmemiş, 12 Ağustos 1857'de yargılanmak üzere acilen İstanbul'a gelmesi dahi emredilmiştir. Ancak Mustafa hastalığını bahane ederek gitmemiştir.⁷³ Suçlamalar düşünüldüğünde iki taraf da birbirini 1840 Ceza Kanunnamesi'nin 4, 5 ve 6. fassılardaki ve 1851 Ceza Kanunnamesi'nin 2. faslı 1. maddesi, 3. faslı 1-2, 6-10. maddelerindeki suçları işlemekle itham etmiştir. Açıkça taraflar kanunları kullanarak karşı tarafı bertaraf etme gayreti içine girmişlerdir. Bir kez daha İstanbul taraf tutmaya zorlanmıştır.⁷⁴

Halkın Mustafa'nın yanında durması sonucu İstanbul bir kez daha Çilzâde Mustafa lehine harekete geçmiştir. Kaymakam İzzet, Kayseri'ye; Kayseri Kaymakamı Mahmud İskender ise Burdur'a atanmıştır. Atamadan da anlaşılacağı gibi İstanbul; Mustafa ve İzzet arasındaki husumetin daha da büyümesini önlemek için İzzet'i Mustafa'nın etki sahasının çok uzağına göndermiştir. Atama fermanı 18 Ocak 1857'de çıkmıştır.⁷⁵ İzzet'in görevden ayrılmasının hemen ardından Mustafa ve taraftarları karşı atağa geçmiş, İzzet'in meclis azası olarak atadığı Sadenzâde Hacı İsmail Ağa, Tekelizâde Abdülbaki Bey ve Kapucular Kethudasızâde Mehmed Bey'in azalıktan atılması için İstanbul'a çok sayıda dilekçe göndermişler ancak İstanbul bu talepleri dikkate almamıştır.⁷⁶ İzzet'in yerel dinamikleri dikkate almadan gerçekleştirdiği icraatlar Burdur'dan ayrıldıktan sonra da başını ağrıtmaya devam etmiştir. Zira İrle Müdürü İsa, İzzet'in kendisinden 5.461 kuruş para aldığı ve geri ödemediği iddiası ile İstanbul'a başvurmuştur. İstanbul, paranın İsa Ağa'ya ödenmesi için Kayseri'ye bir emir göndermiştir.⁷⁷ Bu teşebbüslerin arkasında açıkça Çilzâde Mustafa vardır. Mustafa, İzzet'e onu yok sayan tavrının bedelini ödetme niyetindedir. Ancak beklenmedik bir gelişme yaşanacak ve Mustafa Efendi hayatını kaybedecektir. Onun ölümüyle Burdur'da bir dönem sona erecektir.

⁶⁹ BOA., MVL., 179/58, Tarih: 15 Rebiyülahir 1273 (13 Aralık 1856).

⁷⁰ BOA., MVL., 306/5, Tarih: 24 Cemaziyevvel 1273 (20 Ocak 1857).

⁷¹ BOA., MVL., 178/111-1.

⁷² BOA., MVL., Dosya No.: 178, Gömlek No.: 111-2, Tarih: 5 Rebiyülahir 1273 (3 Aralık 1856)

⁷³ BOA., MVL., 224/11, Tarih: 29 Safer 1274 (19 Ekim 1857).

⁷⁴ Akgündüz, *Kamu Hukuku*, 606-608, 615-618.

⁷⁵ BOA., A.TŞF., Dosya No.: 25, Gömlek No.: 74, Tarih: 22 Cemaziyevvel 1273 (18 Ocak 1857); *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Def'a 12, (İstanbul: Dârü't-Tibaatü'l-Âmire, Sene 1274), 73, 103.

⁷⁶ BOA., MVL., Dosya No.: 181, Gömlek No.: 58.

⁷⁷ BOA., *Sadaret Mektubî Kalemi Deâvî Evrakı (A.MKT.DV.)*, Dosya No.: 106, Gömlek No.: 75, Tarih: 06 Receb 1273 (18 Mart 1857).

3. Vakfı ve Ölümü

3.1. Vakfı

Mustafa Efendi çoğu varlıklı Müslüman gibi ölmeden evvel 8 Haziran 1857’de bir vakıf kurmuştur. O, Burdur Hacı İbrahim Mahallesi’nde kendisine ait boş bir arsa üzerine on hücreli iki derslikli bir medrese binası yaptırmıştır. Medresenin devam edebilmesi için de 2.500 kuruş değerinde bir meblağı vakfa tahsis etmiştir. Vakfedilen 2.500 kuruşun 375 kuruş yıllık geliri olacağı planlanmıştır. Bu paranın 150 kuruşu her yıl medrese tamirine harcanacaktır. Tamir gerektirmeyen yılların gelirleri mütevellinin elinde muhafaza edilecektir. Medresede İsmail Siyahi Efendi hayatta olduğu sürece müderrislik yapacak ve haftada beş gün ders verecektir. Bu süre zarfında her gün sabah ve ikinci vakti öğrencilere dersini verdikten sonra üç İhlas ve bir Fatiha okuyarak vakfedenin ve tüm müminlerin ruhlarına hediye edecektir. Karşılığında yıllık 150 kuruş maaş alacaktır. İsmail’in vefatından sonra medreseye bir başka âlim müderris olarak atanacaktır. Yıllık kalan 75 kuruş ise mütevelliyeye tevliyet hakkı olarak verilecektir. İlk vakıf mütevellisi olarak Süleyman Efendi tayin edilmiştir. Mütevellinin görev süresi boyunca vakfın gelirleri ve harcamaları onun sorumluluğunda olacaktır. Mütevellî vefat ederse vakıf mütevelliliği sırasıyla vakfı kuran kişinin oğullarına, kızlarına ve onlardan da torunlarına geçecektir. Aileden kimse kalmazsa, Burdur’daki şerî hâkim ve mahalle sakinlerinin kararı ile yeni bir mütevellî seçilecektir. Vakfın kuruluş kaydı sırasında Pirkulzâde Hasan Efendi, Hacı Ömerzâde Seyyid Mehmed Efendi, Ak Mehmedzâde Mehmed Ağa, Kâtip Hüseyin Efendi şahit olarak hazır bulunmuşlardır.⁷⁸

3.2. Ölümü

1843’ten beri Burdur’daki her gelişmenin merkezinde yer alan Çilzâde Mustafa iki ay süren bir hastalığın ardından⁷⁹ Eylül 1857’de vefat etmiştir. Onun ölümüyle ilgili devletin resmî kaydında yer alan ibareler Mustafa’nın resmî görevliler üzerindeki itibarını göstermesi açısından anlamlıdır. Normal ölüm kayıtlarında, “*Medine-i Burdur mahallâtından Dere Mahallesi’nde sakin iken bundan akdem vefât iden*” ifadesi klişe olarak yer alırken; Mustafa’nın ölüm kaydı, “*Medine-i Burdur eşrâf-ı hanedânından olub bundan akdem irtihâl-i dâr-ı bekâ iden Çilzâde Mustafa Efendi ibn-i Elhac Ömer Ağa mâm müteveffanın*” ibaresi ile başlamaktadır.⁸⁰

3.3. Mirası

Mustafa Efendi gibi zengin biri öldüğünde hiç şüphesiz onun mirasının nasıl pay edileceği her zaman problem teşkil etmiştir. Mustafa’nın mirası da böyle olmuş ve ölümünün ardından miras paylaşımı mahkemeye taşınmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi babaları Ömer Ağa öldüğünde devlet önce tüm mallarına el koymuş daha sonra bir kısmını aileye iade etmişti. Anlaşıldığı kadarıyla Mehmed ve Mustafa kardeşler zaten rica minnet bir kısmını kurtardıkları babalarının mirasını kendi aralarında pay etmemişlerdir. Babanın ölümüyle mirasın ailenin en büyüğü tarafından dağıtılmadan idaresi günümüzde de hâlâ çok sık karşılaşılan bir durumdur. Benzer bir durum Çilzâde ailesi için de söz konusu olmuştur. Mustafa ağabeyi Mehmed öldükten sonra babalarının mallarının yönetimini devralmış, kardeşler arasında mal paylaşımı yapılmamıştır. Mevcut statüko Mustafa’nın ölümüyle değişmiştir. Ağabeyi Mehmed’in oğulları Ömer⁸¹ ve Fettullah babaları öldüğünde mal paylaşımı olmadığını iddia ederek Mustafa’nın

⁷⁸ BŞS., 213/79/2, Tarih: 15 Şevval 1273 (8 Haziran 1857). İlerleyen tarihlerde bu medresenin adına kayıtlarda rastlanmamaktadır. Yüzyılın sonundaki listelerde Çilzâde adıyla bilinen medrese Çilzâde Mehmed’e ait olan Derslik Mahallesi’ndeki medresesidir. Belli ki aile, ilerleyen yıllarda Mustafa Efendi’nin kurduğu bu medreseyi ayakta tutamamıştır. Bakınız, Mustafa Ali Uysal, *Salnamelere Göre Burdur (1868-1914)*, (İstanbul: Libra Yayınları, 2020), 198-201, 206.

⁷⁹ BOA., MVL., 224/11, Tarih: 29 Safer 1274 (19 Ekim 1857).

⁸⁰ BŞS., 213/122/1, Tarih: 11 Safer 1274 (1 Ekim 1857); BOA., A.MKT.MVL., 93/10, Tarih: 19 Rebiyülahir 1274 (7 Aralık 1857).

⁸¹ 11 Şaban 1253 / 10 Kasım 1837 doğumludur. Babası öldüğünde henüz 6 yaşında bir çocuktur. BOA, NFS.d., 3248, varak 64a.

mirasından hak talep etmişlerdir. Ömer ve Fettullah iddialarının doğruluğunu mahkeme huzurunda şahitlerle ispat etmiştir. Mahkeme, Mustafa'nın borçları ödendikten sonra kalan mirasın iki aile arasında eşit şekilde pay edilmesine karar vermiştir.⁸²

Mustafa'nın terekisinin toplamı 450.503,5 kuruş gibi muazzam bir servettir. Aynı yılda ölen diğer Burdurluların terekeleri incelendiğinde fakir insanların bin kuruşun altında, orta sınıf insanların 1.000-2.000 kuruş, zengin sayılabilecek insanların ise 40-50.000 kuruş civarında servete sahip oldukları görülmektedir. Mustafa'nın servetine bakıldığında nasıl bir ekonomik güce hükmettiği kendiliğinden anlaşılır. 1818'de ailenin mal varlığı 41.532 kuruş değerinde iken 1857'de 450.503,5 kuruşa yükselmiştir. Borçlar ve babalarının malvarlığı bu meblağdan çıkarıldığında aile geliri 39 yılda 280.129 kuruş artmıştır. Ailenin serveti her yıl ortalama 7.182 kuruş artmıştır. Ancak bu servetin gayri resmî yollardan ya da zorla ele geçirildiğine dair “politik iki üç suçlama hariç” bir kayıt yoktur. Açıkça görülmektedir ki devletle eklenmek ailenin maddi gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Kaynak artışına bakıldığında bu durum klientalizmin bir örneği olarak da kabul edilebilir.⁸³ Servet aktarımının yapıldığı bir başka kanal da borçlandırma yöntemidir. Mustafa'nın terekesine bakıldığında şehirli köylü onlarca kişiye borç verdiği görülmektedir. Mustafa banka zihniyetiyle mi yoksa tefeci zihniyetiyle mi bu borçları vermiştir? Kayıtlar sessizdir. Her iki durumda da borçlunun borcunu nakit ödeyemediği durumlarda, borcunu mal olarak ödemek kapitalist öncesi toplumlarda yaygın bir yöntem olduğundan, bu yolla da servet aktarımı gerçekleşmiş olmalıdır. Ailenin Burdur geneline yayılmış emlak ve çiftliklerine, şehirlerdeki dükkânların çeşitliğine bakıldığında bu çok güçlü bir olasılıktır.⁸⁴

Mustafa'nın tereke tespiti sırasında 35 kuruş *varaka-i sahiha* ücreti, 675 kuruş defter kayıt parası ve 7.922,5 kuruş *resm-i aded* kesintisi olmak üzere 8.632,5 kuruş masraf alınmış ve aileye 441.871 kuruşluk bir miras kalmıştır. Miras Mehmed Ağa ve Mustafa Efendi aileleri arasında 220.935,5'ar kuruş olmak üzere eşit şekilde bölüştürülmüştür. Ancak Mustafa'nın piyasaya 120.150 kuruş borcu vardır. Borç da iki aile arasında pay edilmiş ve aile başına 60.075 kuruş borç ödemesi yapılmıştır. Mustafa'nın borcunun 3.754 kuruş 27,5 parası ilk eşi Refiye Hatun'a, 3.754 kuruş 27,5 parası ikinci eşi Şerife Hatun'a, 15.018 kuruş 30 parası büyük oğlu Ahmed Ağa'ya, 15.018 kuruş 30 parası küçük oğlu Mehmed İzzet'e, 15.018 kuruş 30 parası diğer küçük oğlu Ebubekir'e, 7.509 kuruş 15 parası ise küçük kızı Emine'nin hissesine düşmüştür. Mirasın Mustafa'ya kalan kısmının 12.000 kuruşu da onun kişisel borçlarının ödenmesine ayrılmıştır. Bu durumda Mustafa'nın ailesine kalan pay 148.860,5 kuruşa inmiştir. Borçlar ödendikten sonra aile üyelerinden ilk eşi Refiye Hatun'a 9.303 kuruş 24 para, ikinci eşi Şerife Hatun'a 9.303 kuruş 24 para, büyük oğlu Ahmed Ağa'ya 37.215 kuruş 4 para, küçük oğlu Mehmed İzzet'e 37.215 kuruş 4 para, diğer küçük oğlu Ebubekir'e 37.215 kuruş 4 para, küçük kızı Emine'ye 18.607 kuruş 22 para değerinde servet kalmıştır. Mehmed İzzet, Ebubekir ve Emine küçük oldukları için anneleri Şerife Hatun onlara vasi tayin edilmiştir. Böylece Şerife Hatun 102.341 kuruş 14 para değerinde büyük bir servetin yönetimini üzerine almıştır.⁸⁵

Mustafa'nın mal dökümüne bakıldığında; Burdur, Tefenni, Kemer, Manca, Yazıköy, Düğer, Sarıova, Kurna, Kılavuzlar, Değirmenler, Hacılar köylerine dağılmış birçok çiftlik, onlarca zenci köle, Burdur merkez ve Tefenni'de dükkânlar, değirmenler, çiftlik, ev, dükkân,

⁸² BŞS., 213/122/1, Tarih: 11 Safer 1274 (1 Ekim 1857).

⁸³ Klientalizm, kamuda bulunan mevcut kaynakların ve rant yaratacak zenginliklerin siyasi yandaşlara dağıtılması olarak tanımlanabilir. Bakınız, Arzu Özkanan & Ramazan Erdem, “Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/20 (2014): 196.

⁸⁴ BŞS., 213/122-124, Tarih: 11 Safer 1274 (1 Ekim 1857).2

⁸⁵ BŞS., 213/122-124, Tarih: 11 Safer 1274 (1 Ekim 1857). Çilzâde ailesinin sonraki nesilleri bu servetin bir kısmını koruyamamışlarsa da 1928'de hâlâ Burdur'un ileri gelen, zengin ve hatırı sayılır aileleri arasındaydı. En önemlisi ailenin kurucusu Ömer Ağa'nın zenginlik kaynağı olan Tefenni Manca'daki çiftlik hâlâ ailenin elindeydi. Bakınız, Mehmet Necati & Rıza İsmail (Erdem), *Burdur Vilayeti Tarihi, Halkiyatı ve Harsiyatı*, Haz. Şevkiye Kazan Nas, (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları, 2015), 104.

eşya, yüzlerce sığır, at, camız, küçük baş hayvan (keçi, oğlak) sahip olduğu ve onlarca kişiye borç verdiği anlaşılmaktadır. Terekesinde 2.682 kuruş değerinde kitap mevcuttur. Kitaplarının bazıları *Mir'ât-ı Kâ'inât*, *Kara Davud (Delâ'il-i Hayrât Şerhi)*, *Hümâyûnnâme*, *Terceme-i Muhammed Şehristânî* ve *İncil Tercümesi* gibi kitaplardır. Kütüphanesindeki en değerli kitap iki ciltlik *Kelâm-ı Kâdim*'dir. Her bir cildi için 700 kuruş paha biçilmiştir.⁸⁶

Sonuç

Mustafa Efendi 1843'te Burdur kaza müdürü olan ağabeyinin aniden ölümü üzerine kaza müdürü olarak atanmış ve 1850'ye kadar bu görevi sürdürmüştür. Kaza müdürü atandığı andan hayatını kaybettiği 1857'ye kadar Burdur'daki her gelişmenin içinde o vardır. Ancak asla bir âyan değildir. İstanbul'a karşı işini yapan, hevesli, itaatkâr, sorun çıkarmayan bir idareci portresi çizmiştir. Daima devletin yanında yer almış, İstanbul'la ilişkilerini sıcak tutmaya özen göstermiştir. Özellikle Tanzimat reformlarının Burdur'da uygulanması için samimi bir çaba sarf etmiş, bu çabasından ötürü İstanbul tarafından sürekli korunup kollanmıştır. Gücünü İstanbul kadar halkla da kurduğu güçlü diyalogdan alan Mustafa, şehirde sevilen ve sayılan biridir. Halkı arkasına alarak, İstanbul'daki bağlantılarının etkin yardımıyla Isparta sancağına bağlı kaza statüsünde bulunan Burdur'un müstakil muhassıllık olmasını sağlamış, böylece neredeyse günümüz Burdur ilinin sınırlarını çizmiştir. Ancak onun da gücünün bir sınırı vardır. Halkın gücüne dayanarak Burdur sancağının ilk kaymakamı olmayı çok istemişse de bunu başaramamış, hatta kaymakam adayı dahi olamamıştır. Mustafa başlangıçta bu duruma kızmışsa da kısa süre sonra yeni sisteme boyun eğmiş ve aza reisi olarak kaza meclisinde yer almıştır.

Taşradaki her nüfuzlu kişi gibi ölene kadar neredeyse her idareci ile güç savaşı içine girmiş ve İstanbul'un desteği ile bu mücadeleyi kazanmıştır. Bu durum 1850-1857 aralığında Burdur'a idareci olarak atanan kaymakamlar için hoş bir şey değildir. Özellikle ölmeden önceki son iki kaymakam Raif ve İzzet'le yaşadığı sürtüşme çok çetin geçmiş, güç mücadelesinde çok yıpranmış ve nihayet 1857'de 56 yaşında vefat etmiştir. Özellikle kaymakamlarla yaşadığı güç mücadelesinde hiç de masum değildir. Kaymakamlar ona saygı gösterdiği ve onunla eşgüdüm politika ürettikleri sürece sorun yoktur. Aksi takdirde elindeki tüm güçle kaymakamlara saldırmış ve onların işlerini gereği gibi yapmalarına engel olmuştur. Bu hâliyle Mustafa'nın hayatı XIX. yüzyıl taşrasındaki güç ilişkilerine güzel bir örnektir. Maalesef XIX. yüzyıl Anadolu ve Rumeli'si onun gibi güç odaklarıyla doludur. Çoğu yerde taşradaki yenilikler bu kişilerin gücüne dayanarak uygulanmaya çalışılmış, tam da bu sebepten Tanzimat'tan beklenen kanun devleti, çok istenmesi ve her belgede defalarca tekrarlanmasına rağmen bir türlü tesis edilememiştir.

Kaynakça

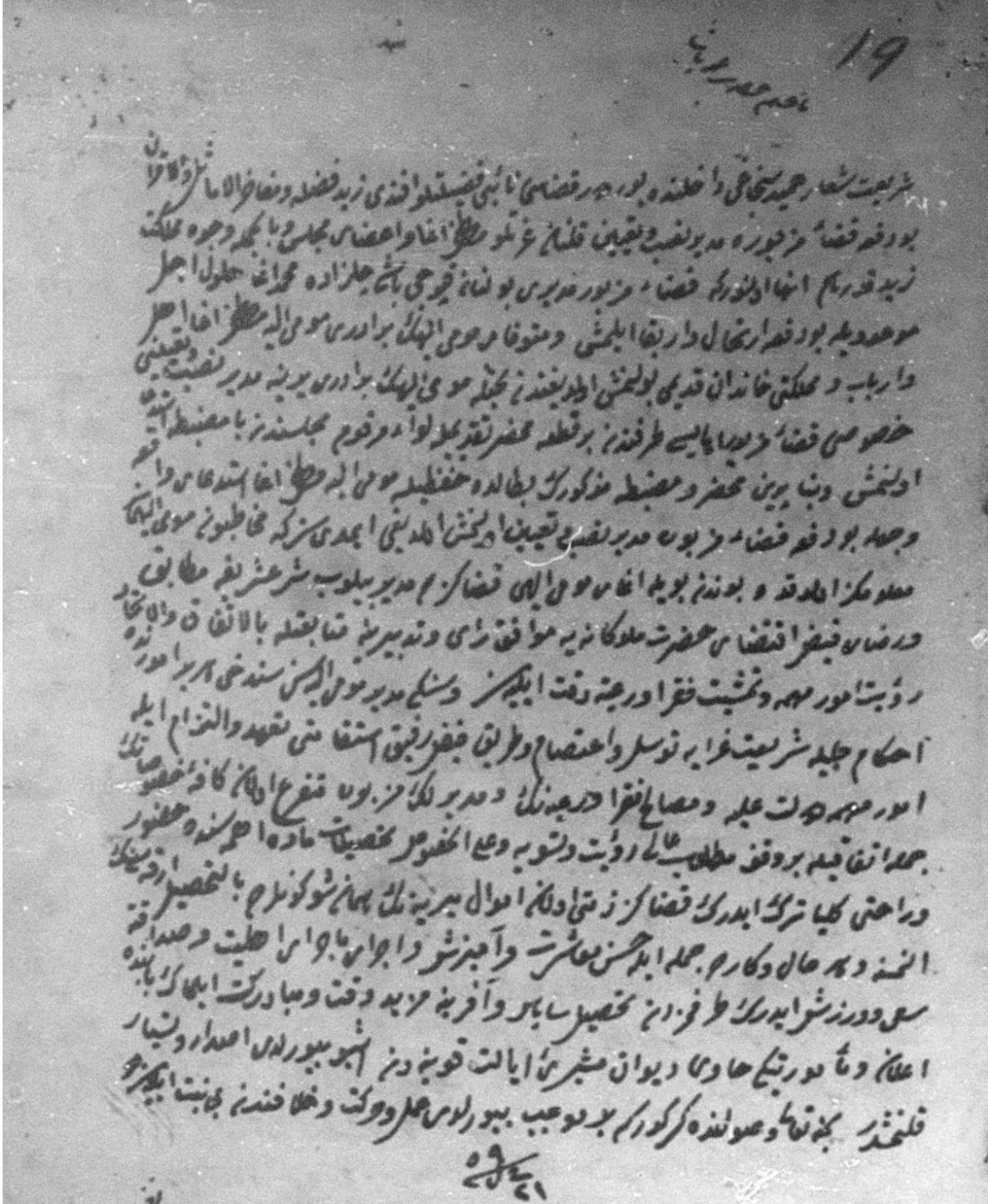
- BOA. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi), A.DVN. (*Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun*), nr (numara): 52/47.
- BOA. AE.SSLM.III (*Ali Emiri Selim III*), nr:296/17256.
- BOA. A.MKT.(*Sadâret Mektûbî Kalemi*), nr:112/45; 172/70; 177/82; 191/5.
- BOA. A.MKT.DV. (*Sadaret Mektubî Kalemi Deâvî Evrakı*), nr:106/75
- BOA. A.MKT.MHM. (*Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı*), nr:58/92, 60/85
- BOA. A.MKT.MVL. (*Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı*), nr:29/68, 59/56, 71/61, 93/10.

⁸⁶ BŞS., 213/122-124, Tarih: 11 Safer 1274 (1 Ekim 1857).

- BOA. A.MKT.NZD. (*Sadâret Mektûbî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı*), nr: 96/84, 129/81, 133/73, 154/38.
- BOA. A.MKT.UM. (*Sadâret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyât*), nr: 11/22; 35/27, 143/75, 178/33, 178/47.
- BOA. A.TŞF. (*Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı*), nr: 17/16, 25/74
- BOA. C.AS. (*Cevdet Askeriye*), nr:637/26840.
- BOA. C.SM. (*Cevdet Saray*), nr:30/1510.
- BOA. D.CRD. d. (*Bab-ı Defteri Ceride Odası Defterleri*), nr:40699.
- BOA. EV.d. (*Evkâf Defterleri*), nr: 11948
- BOA. HAT. (*Hatt-ı Hümayun*), nr: 1342/52436.
- BOA. İ.DH. (*İrâde Dâhiliye*), nr: 32/1534.
- BOA. İ.MVL. (*İrâde Meclis-i Vâlâ*), nr: 32/541, 169/5029, 326/13955, 342/14792.
- BOA. ML.MSF.d. (*Maliye Masarifat Defterleri*), nr:3091
- BOA. ML.VRD.d. (*Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri*), nr:1353.
- BOA. MVL. (*Meclis-i Vâlâ*), nr:89/45, 168/82, 171/25, 171/93, 178/111, 179/16, 179/58, 179/98, 181/58, 224/11, 279/39, 295/19, 302/39, 302/73, 303/43, 304/52, 306/5.
- BOA. NFS.d. (*Nüfus Defterleri*), nr:3240, 3248, 3691
- BŞS (*Millî Kütüphane Başkanlığı Şer'iyeye Sicilleri Defterleri, Burdur Şer'iyeye Sicili*), nr:201, 202, 210, 211, 213.
- Akgündüz, Ahmed. *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Kamu Hukuku (Anayasa-İdare-Ceza-Usul-Vergi-Devletler Umumî) I*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Yayınları, 2011.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstulâhları Kâmûsu*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018.
- Arundell, Francis V. J. *A Visit To The Seven Churches of Asia; With An Excursion Into Pisidia; Containing Remarks On The Geography And Antiquities Of Those Countries, A Map Of The Author's Routes, And Numerous Inscriptions*. London: John Rodwell, 1828.
- Böcüzâde Süleyman Sami. *Isparta Tarihi*. Haz. Hasan Babacan. Isparta: Isparta Valiliği, 2012.
- Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Ankara: TTK, 1991.
- Giray, Filiz & Ercan, Özlem. "Osmanlı Devleti'nde 1840-1841 Yılları Arasında İç Anadolu Bölgesi'nde Çıkan Vergi İsyanları". *International Journal of Public Finance*. 6 /1 (2021): 1-20.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997.
- Kuzucu, Hayati. "Burdur Tarihinin Son 265 Yılından Bir Kesit. Çelik Paşalar. Ve 1840 Burdur İhtilali", *burdurtarihi.com*, erişim 24 Ağustos, 2024, <http://www.burdurtarihi.com/celik.pdf>.
- Kür, Hasan, "210 Numaralı Ser'iyeye Siciline Göre Burdur Kazası'nın İdârî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (H.1255-1261/M.1839-1845)" Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2008.

- Mehmet Necati & Rıza İsmail (Erdem). *Burdur Vilayeti Tarihi, Halkiyatı ve Harsiyatı*. Haz. Şevikiye Kazan Nas. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye 4*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Osmanzâde Ahmed Tâib. *Hadikatü'l-vüzerâ*. İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbaası 1271.
- Özkanan, Arzu & Erdem, Ramazan. “Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2/20 (2014): 179-206.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. Def'a 5, İstanbul. Sene 1267.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. Def'a 6, İstanbul: Sene 1268.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. Def'a 7, İstanbul: Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire, Sene 1269.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. Def'a 8, İstanbul: Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire, Sene 1270.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. Def'a 9, İstanbul: Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire, Sene 1271.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. Def'a 10, İstanbul: Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire, Sene 1272.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. Def'a 11, İstanbul: Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire, Sene 1273.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. Def'a 12, İstanbul: Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire, Sene 1274.
- Takvîm-i Vekâyi*, 3 Muharrem 1258, 2.
- Tanış, Hüsamettin. *1973 Burdur İl Yıllığı*. Ankara: Güven Matbaası, 1974.
- Taş, Hülya. “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki ‘Şühûdü'l-Hâl’ Nasıl Değerlendirilebilir?”. *Bilig*. 44 (2014): 25-44.
- Uysal, Mustafa Ali. *Salnamelere Göre Burdur (1868-1914)*. İstanbul: Libra Yayınları, 2020.
- Uzun, Ahmet. *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011.

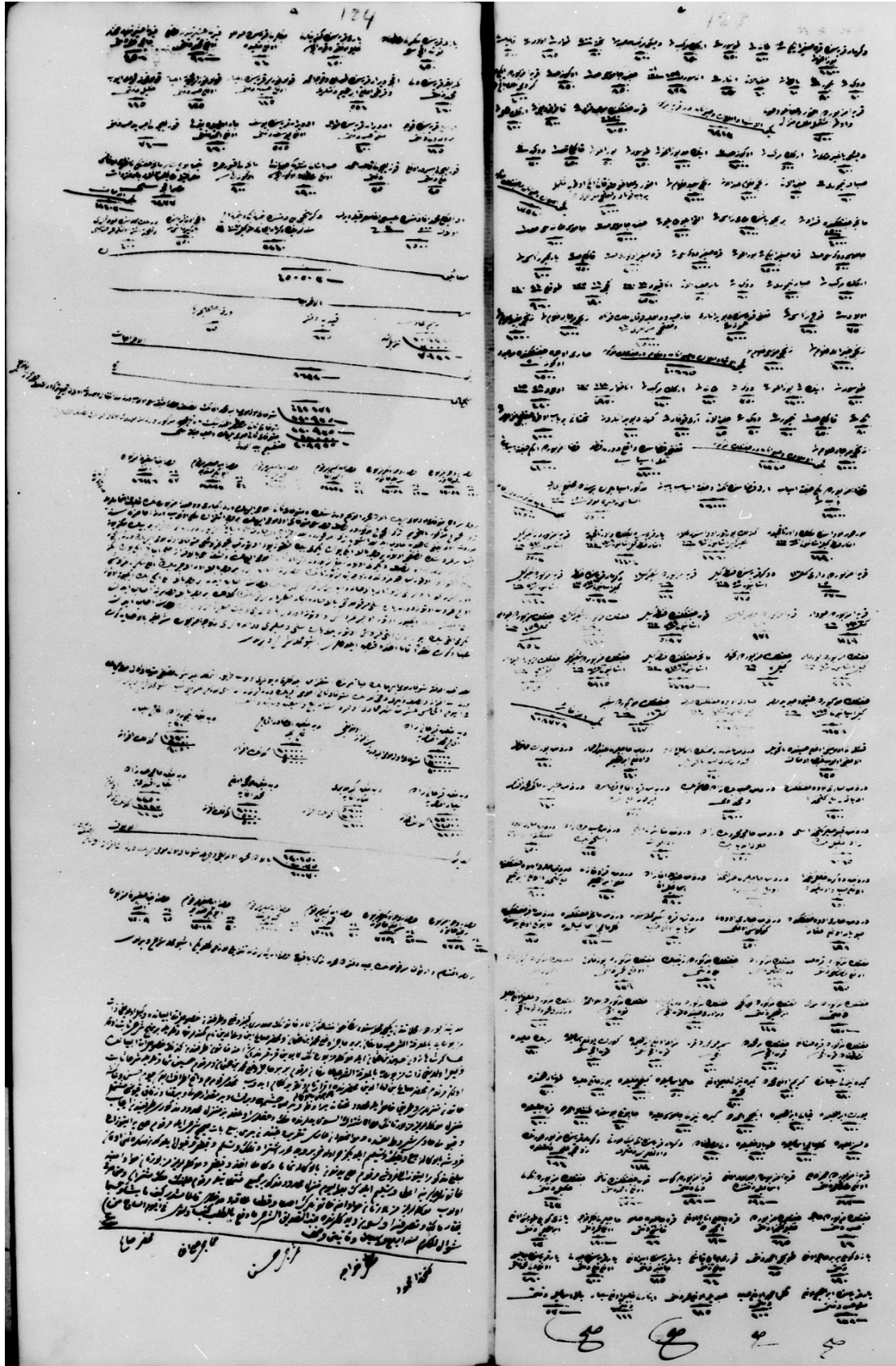
Ekler:

Ek 1: Mustafa Ağa'nın Müdür Atama Yazısı.
BSŞ., 210/19/1, Tarih: 21 L 1259 (14 Kasım 1843)

The image shows a page of a handwritten manuscript in Ottoman Turkish. The text is written in a dense, cursive style (Rika script) and is arranged in approximately 25 horizontal lines. At the top center, the number '126' is written. The handwriting is fluid and characteristic of the 19th century. At the bottom of the page, there is a large, stylized signature or seal, followed by some smaller text and a date. The paper appears aged and slightly yellowed.

Ek 3: Çilzâde Mustafa Efendi'nin Terekesi.
BŞS., 213/122/1, Tarih: 11 Safer 1274 (1 Ekim 1857).

Ek 3: Çilzâde Mustafa Efendi'nin Terekesi. BŞS., 213/123-124, Tarih: 11 Safer 1274 (1 Ekim 1857).

Ek 4: Mustafa Efendi'nin kaza müdürü iken kullandığı mührü.
Ölene kadar bu mührü kullanmıştır.
BOA, *Evkâf Defterleri (EV.d.)*, Defter No.: 11948, varak 2. 1259 (1843).